

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2016 metai

2

LI

Vilnius 2017

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2016

2

Vilnius 2017

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2016

2

Vilnius 2017

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2017
© Straipsnių autoriai, 2017

ANDRIUS JURKEVIČIUS

VITEBSKO VIETOS VALDŽIOS PAREIGYBIŲ SKYRIMO TVARKA XV A. AŠTUNTAME – XVI A. SEPTINTAME DEŠIMTMETYJE

ANOTACIJA Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kaip XV a. aštuntame – XVI a. septintame dešimtmetyje būdavo skiriami Vitebsko pareigūnai. Išskiriame du šio reiškinio lygmenis: formalųjį, paremtą teisinių dokumentų taikymu, ir neformalųjį, grįstą pareigūnų giminystės saitais, taip pat ryšiais su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru, Vitebsko vietininkais bei vaivadomis. Straipsnio pabaigoje pateikta susisteminta šaltinių (publikuotų ir nepublikuotų) bei literatūros medžiaga, naudota sudarant Vitebsko pareigūnų sąrašus.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Vitebskas, vietos valdžios pareigybės, giminystės ryšiai, Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras.

Įvadas

Vitebske, kaip ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) regionuose, XV–XVI a. susiformavo plati vietos valdžios pareigybių sistema, kurios viršuje nuo XIV a. pabaigos buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamas Vitebsko vietininkas, o nuo 1511 m. – vaivada. Daug dėmesio vietininko pareigybei skyrė Rimvydas Petrauskas, savo monografijoje apie Lietuvos diduomenę XIV a. pabaigoje – XV a. pateikęs detalų šio laikotarpio LDK pareigūnų (taip pat ir Vitebsko vietininkų) sąrašą ir ištyręs jų giminystės ryšius bei karjeras¹. Baltarusių istorikas Maksimas Makaravas savo straipsnyje apie Vitebsko miesto valdžios struktūras ir monografijoje apie rusėniškus Padauguvio miestus pateikė Vitebsko miesto vaito pareigas ėjusių asmenų

¹R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.

biogramas². Kitos Vitebske egzistavusios pareigybės didesnio istorikų dėmesio kol kas nesulaukė. Carinės Rusijos istorikas Matvejus Liubavskis savo darbe apie LDK administracinį suskirstymą paminėjo pagrindines Vitebsko pareigybes, aptarė jų prerogatyvas visos LDK kontekste, tačiau apie pareigybių skyrimo atvejus tik trumpai užsiminė ir nesigilino į pareigas ėjusių asmenų biografijas³. Jo amžininkų Józefo Wolffo, Adamo Bonieckio ir Joanikijaus Malinovskio darbuose pateikiami Vitebsko pareigūnų sąrašai. Tiesa, J. Wolffas ir J. Malinovskis apsiribojo tik Vitebsko vietininkais, vaivadamis ir kaštelionais⁴. A. Bonieckio sudarytuose LDK pareigūnų sąrašuose aptinkame daugiau Vitebsko pareigybių⁵. Tačiau šie sąrašai gana netikslūs ir galėtų būti pakoreguoti bei papildyti atlikus detalų empirinį tyrimą. Gerokai tikslesni šiuolaikinių istorikų Dariaus Vilimo, Andrejaus Radamano ir Vitalio Galubovičiaus parengti Vitebsko pareigūnų sąrašai, bet jie apima laikotarpį tik nuo XVI a. antros pusės⁶. Todėl nesuklysimė teigdami, jog detalesnių ankstesnio laikotarpio Vitebsko pareigūnų sąrašų ir pareigybių sistemos tyrimų trūksta. Tokio pobūdžio tyrimas leistų geriau suvokti Vitebsko, kaip vieno iš LDK regionų, teisinę padėtį, taip pat Lietuvos didžiųjų kunigaikščių regioninės politikos ypatybes.

Galimybę giliau pažinti Vitebsko pareigybių sistemą suteikia daugybė išlikusių šaltinių. Svarbiausias šaltinis – Lietuvos Metrika. Jos knygoje randame įvairaus pobūdžio dokumentų: pareigybių skyrimą fiksuojančių valdovo raštų, privilegijų visai Vitebsko žemei, Vitebsko vaivadų ir vietos gyventojų bylų. Išskirti turėtume Lietuvos Metrikos 16-ąją Užrašymų⁷ ir 9-ąją Teismų bylų⁸ knygas⁹. Tai Vitebsko vaivadų Jono Jurjevičiaus

² М. Макараў, Мейскія ўлады Віцебска да ўвядзення магдэбургскага права (канец 15 ст. – 1597 г.), *Гістарычны альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс*, т. 10, рэд. А. Краўцэвіч, Горадня, 2004, с. 157–163; М. Макараў, *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва месцаў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.*, Мінск, 2008, с. 118–121.

³ М. К. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско–Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*, Москва, 1892, с. 248, 843.

⁴ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386–1795*, Kraków, 1885, s. 84–89, 138–142; И. Малиновский, *Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России*, ч. 2: *Рада Великого княжества Литовского*, вып. 2 (1492–1569), Томск, 1912, Приложение I: Списки панов–рад (1492–1569), с. 431–432, 434.

⁵ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, Warszawa, 1887, Spis dygnitarzy i urzędników duchownych i świeckich, objętych tą księgą, s. VI, IX, XI–XIV, XXII–XXIV, XLVII–XLVIII.

⁶ А. Радаман, Д. Вілімас, В. Галубовіч, Земскія уряднікі Віцебскага воеводства у другой палове XVI – першай палове XVII стст., *Commentarii polocenses historici = Полацкія гістарычныя запіскі*, т. II, Полацак, 2005, с. 51–61.

⁷ *Беларускі архіў*, т. 2 (XV–XVI ст.) (toliau – Беларускі архіў, т. 2), падрыхтаваў З. Даўгяля, Менск, 1928.

⁸ *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Ключко. 1533–1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9)* (toliau – *Судебная книга. 1533–1540*), публикацию подготовили В. А. Воронин и др., Москва, 2008.

⁹ Plačiau apie šią dviejų Lietuvos Metrikos knygų kilmę ir sudėtį žr. В. Варонін, Книгі Метрыкі 16 і 228: склад і паходжанне, *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства*

Hlebavičiaus (1528–1532 m.) ir Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos (1532–1542 m.) teismo knygos¹⁰. Jose itin dažnai minimi kiti Vitebsko pareigūnai, yra daug informacijos apie jų santykius su minėtais vaivadamis. Labai svarbūs ir į Lietuvos Metriką nepatekę valdovų bei vaivadų raštai, valdų užrašymo dokumentai, sutartys, testamentai.

Eugenijus Saviščevas savo monografijoje apie Žemaitijos valdžios elitą 1409–1566 m. išskyrė 1480–1527 m. kaip „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių sąlyginai silpnos regionų politikos laikotarpį, leidusį periferijoje įsitvirtinti diduomenei“¹¹. Šis teiginys XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje tinka ne tik Žemaitijai, bet ir rusėniškiems LDK regionams, taip pat Vitebskui. Čia vaivados konfliktuodavo su regiono visuomene norėdami išplėsti savo galias ir pakeisti nuo seno nusistovėjusią tvarką (senovę) savo naudai. Ypač aktualu Vitebsko vaivados buvo perimti kitų vietos valdžios pareigybių skyrimą į savo rankas. Dėl tokių mėginimų Vitebsko gyventojai ne kartą ieškojo teisybės Lietuvos didžiojo kunigaikščio teisme¹². Kita vertus, istoriografijoje egzistuoja teiginys, jog Lietuvos didieji kunigaikščiai stengėsi nekeisti rusėniškų žemių valdymo sistemos, vietos valdžios pareigybes skirdavo vietos gyventojams¹³.

Taigi šio straipsnio objektas – Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, Vitebsko vietininkų bei vaivadų ir Vitebsko gyventojų reikšmė (turimi įtakos svantai) skiriant vietos valdžios pareigybes. Sieksime išsiaiškinti, kokia buvo pareigybių skyrimo procedūra, kaip ji laikui bėgant kito. Dėmesys telkiamas į Vitebsko arklidininko, bebrininko, medžioklio, miesto vaito, pilininko, raktininko, tiltininko ir vėliavininko pareigybes, kadangi jas skiriant py-nėsi ne tik valdovo ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų, bet ir vietos gyventojų interesai.

Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.), рэдакцыйная калегія: С. П. Віцязь... [et al.], Мінск, 2005, с. 110–117; В. А. Воронин, Матей Войтехович Клочко и его судебная книга, Судебная книга. 1533–1540, с. 6–12.

¹⁰ Vasilijus Voroninas akcentuoja, kad Lietuvos Metrikos 9-oji Teismų bylų knyga yra būtent Vitebsko vaivados, o ne Vitebsko pilies teismo knyga (В. Воронин, min. veik., p. 116; В. А. Воронин, min. veik., p. 10). Su tokiu požiūriu sutinka ir kiti šiuolaikiniai istorikai (A. Dubonis, rec.: Судебная книга Витебского воеводы, господарского маршалка, Волковыского и Оболецкого державцы М. В. Клочко / 1533–1540. (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9) [Vitebsko vaivados, valdovo maršalo, Valkavisko ir Obolcų valdytojo M. V. Kločkos teismo knyga / 1533–1540. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 228. 9-oji Teismų bylų knyga], *Lietuvos Metrikos naujienos*, nr. 10–2007/2008, ats. redaktorius A. Dubonis, Vilnius, 2009, p. 30).

¹¹ E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitai 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 182.

¹² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), MKF-2 (Lietuvos Metrika) (toliau – MKF-2), knyga nr. 35, l. 77v–80; *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археологической комиссией*, т. 20: *Литовская Метрика. Книги судных дел* (toliau – РИБ, т. 20), Книга вторая судных дел (1506–1523) (toliau – Кн. 2 СД), Петербург, 1903, док. № 243, с. 922–925.

¹³ Žr. E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 389; Z. Norkus, *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*, Vilnius, 2009, p. 264–272.

Tirdami pareigybių skyrimo tvarką jų prerogatyvų detalai neaptarinėsime (kaip minėjau, jos istoriografijoje jau yra aptartos), bet skirsime daugiau dėmesio pareigūnų personalijoms. Todėl straipsnio pabaigoje pateikiame Vitebsko pareigūnų sąrašus, paremtus atlikto empirinio tyrimo duomenimis. Į juos, be minėtų pareigybių, įtraukėme ir Vitebsko vietininkus bei vaivadas, taip pat jų skiriamus pavaduotojus (pavietininkius bei pavaiavadžius) ir pilies raštininkus, kadangi jie užėmė svarbią padėtį vietos visuomenėje.

Tyrimui pasirinktas XV a. aštuntojo – XVI a. septintojo dešimtmečio laikotarpis. Pradinės ribos pasirinkimą nulėmė minėta Lietuvos valdovų regioninės politikos susilpnėjimo tendencija ir turimi šaltiniai. Vitebsko vietos valdžios pareigybių įvairovė atsiskleidžia tik nuo XV a. aštuntojo dešimtmečio datuojamuose šaltiniuose. Ankstesniu laikotarpiu minimi tik Vitebsko vietininkai ir vienas pilininkas¹⁴. Galutine riba pasirinkome XVI a. septintąjį dešimtmetį, tiksliau, 1564–1566 m. LDK įvykdytą teismų ir administracinę reformą. Tuo metu ir vėliau įvykę Vitebsko vietos valdžios pareigybių sistemos pokyčiai turėtų būti tiriami atskirai minėtos reformos kontekste.

Pareigybių skyrimo tvarkos teisinis reglamentavimas

Svarbiausi dokumentai, apibrėžę pagrindines Vitebsko žemės gyventojų teises, buvo visiems gyventojų sluoksniams skirtos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos. Tokios privilegijos nuo Kazimiero Jogailaičio valdymo laikų imtos teikti daugumai rusėniškų LDK regionų ir Žemaitijai. Šiuolaikinėje istoriografijoje jos vadinamos regioninėmis privilegijomis¹⁵.

Aptariamuoju laikotarpiu privilegijos Vitebsko žemei buvo suteiktos 4 kartus: 1503 m. liepos 16 d.¹⁶, 1509 m. vasario 18 d.¹⁷, 1547 m. vasario 21 d.¹⁸ ir 1561 m. birželio

¹⁴ Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygoje minimas Vitebsko pilininkas Ivaška, šias pareigas gavęs apie 1440–1450 m. (*Lietuvos Metrika, knyga nr. 3 (1440–1498)*, *Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 34). Dėl datavimo žr. E. Saviščevas, *Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą, Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas, Vilnius, 2008, Priedas nr. 2, p. 149.

¹⁵ D. Antanavičius, E. Saviščevas, *Įvadas, Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a.*, parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas, Vilnius, 2010, p. 7.

¹⁶ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 5 (1427–1506)*, *Užrašymų knyga 5* (toliau – LM 5), parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, dok. nr. 255, p. 162–163.

¹⁷ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 8 (1499–1514)*, *Užrašymų knyga 8* (toliau – LM 8), parengė A. Baliulis, R. Firkovičius ir D. Antanavičius, Vilnius, 1995, dok. nr. 387, p. 290–292; *Lietuvos Metrika, knyga nr. 25 (1387–1546)*, *Užrašymų knyga 25* (toliau – LM 25), parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, dok. nr. 116, p. 173–175.

¹⁸ М. Макараў, *Ад пасада...*, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 1, с. 178–181.

6 d.¹⁹ Kiekvieną kartą suteikiant naują privilegiją būdavo patvirtinamas ankstesnės privilegijos tekstas. Todėl visose minėtose privilegijose pakartotos tos pačios nuostatos. Kelios jų skirtos apibrėžti Vitebsko vietininko (nuo 1511 m. vaivados) paskyrimo ir pašalinimo iš pareigų tvarkai. Valdovas įsipareigojo skirti šį pareigūną atsižvelgdamas į vietos gyventojų nuomonę. Į Vitebską atvykęs naujai paskirtas vietininkas arba vaivada turėjo prisiekti vitebskiečiams, jog bausmes skirs sąžiningai (remdamasis teise). Be to, jiems suteikta teisė prašyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio pakeisti neįtikusį vietininką ar vaivadą kitu.

Vitebsko gyventojai neabejotinai buvo suinteresuoti vietininko ar vaivados skyrimo ir pašalinimo iš pareigų tvarkos reglamentavimu, nes į šias pareigas paprastai būdavo skiriami iš kitur kilę asmenys. Be to, vietininkų ir vaivadų neteisėti (prieštaraujantys vietos gyventojų teisėms) veiksmai galėjo pakenkti vitebskiečių interesams. Todėl kilus konfliktui tarp Vitebsko vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos (1521–1528 m.) ir vietos bajorų bei miestiečių, šių sluoksnių atstovai maždaug 1528 m. pabaigoje nuvyko pas Lietuvos didįjį kunigaikštį ir remdamiesi Vitebsko žemei suteiktomis privilegijomis paprašė paskirti naują vaivadą²⁰.

Apie kitų Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarką ir kompetencijos ribas šiose privilegijose neužsimenama. Tai stebina, kadangi Vitebske, kaip ir Smolenske ar Polocke, vietininkai ir vaivados buvo linkę savo tarnams²¹ neteisėtai skirti vietos valdžios pareigybes arba perleisti dalį vietos pareigūnams priklausančių prerogatyvų. Tačiau Smolensko ir Polocko žemėms suteiktose privilegijose valdovas pasirūpino uždrausti tokius mėginimus²². Tuo tarpu Vitebsko atveju analogiškų draudimų aptinkame tik valdovo nagingėtų bylų tekstuose. Galime išskirti kelias tokias bylas.

Pirmas rimtesnis ginčas tarp Vitebsko vaivados ir vietos gyventojų dėl pareigybių skyrimo tvarkos kilo 1516 m. Vitebsko kunigaikščiai ir bajorai skundėsi Lietuvos valdovui Žygimantui Senajam, kad vaivada Jonušas Stanislovaitis Kostevičius (1513–1520 m.), pažeisdamas nusistovėjusią tvarką, atėmė iš jų Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko

¹⁹ Ten pat, dok. nr. 2, p. 181–187.

²⁰ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 15 (1528–1538), Užrašymų knyga 15 (toliau – LM 15)*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, dok. nr. 35, p. 78.

²¹ Šiame straipsnyje kalbėdami apie LDK didikams tarnavusius asmenis vartosime *tarno* (rus. *слуга*) ir *tarnybininko* (rus. *служебник*) sąvokas. Pirmoji sąvoka yra platesnė, nurodanti visus iš pono resursų išlaikomus žmones. *Tarnybininko* sąvoka žymėjo atskirą tarnų kategoriją – centrinius pono dvaro pareigūnus, kurie, anot E. Saviščevo, „iš kitų pono tarnų išsiskyrė savo veikla pono teismuose (t. y. pono viešosios veiklos sfera)“ (E. Saviščevas, *Tarnybininkai XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų (didikų) dvaro socialinėje organizacijoje, Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai (skaitmeninė knyga)*, sudarė L. Klimka, Vilnius, 2010 (prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94559&p_k=1, [žiūrėta 2016 m. gegužės 29 d.]). Atsižvelgdami į abiejų sąvokų skirtumus, tarnybininkais vadinsime tik tuos asmenis, kurie mūsų peržiūretuose šaltiniuose įvardijami žodžiu *служебник* ir kuriems galime taikyti pateiktą tarnybininko apibrėžimą.

²² *LM 5*, dok. nr. 561, p. 378; *LM 8*, dok. nr. 613, p. 454.

ir medžioklio pareigybes ir suteikė jas savo tarnams. Valdovas 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtu teismo sprendimu grąžino senąją tvarką ir patvirtino, jog minėtos pareigybės gali būti suteikiamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams²³.

Po kelių dešimtmečių buvo nagrinėjama byla dėl Vitebsko tiltininko pareigybės skyrimo tvarkos. 1544 m. spalio 11 d. datuojamame dokumente atpasakotas Vitebsko miestiečių ir prastuomenės (*носполство*) skundas prieš velionį Vitebsko vaivadą Jurgį Vaitiekaitį Nosilovskį (1542–1544 m.). Jis pažeidė nuo seno nusistovėjusias tiltų tiesimo prievolės sąlygas ir vietoj tiltininko pareigas teisėtai ėjusio Vitebsko pareigūno, vadina- mo *žemės tiltininku* (*земский мостовничий*), paskyrė savo tarnybininką. Valdovas Žygi- mantas Senasis ir šiuo atveju patvirtino ankstesnę tvarką ir nurodė, kad tiltininko pareigas turi eiti ne vaivados tarnybininkas, o *žemės tiltininkas*²⁴.

Pirmiausia vertėtų plačiau aptarti ankstyvesnį, 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtą Žyгимanto Senojo sprendimą. Šiame dokumente pabrėžiama, kad Vitebsko vaivada Jonušas Stanislovai- tis Kostevičius suteikė vietines pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes savo tarnams, nors šios pareigybės paprastai būdavo suteikiamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suteikimais²⁵. Pasitaręs su Ponų taryba Žyгимantas Senasis nusprendė, kad minėtos pareigybės turi būti skiriamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams valdovo nuožiūra, o „Vitebsko vaivados negali į tai niekaip kištis“²⁶. Priimdamas tokį sprendimą valdovas kunigaikščius ir bajorus „paliko prie senovės“²⁷.

Taigi Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių skyrimas teisiniu požiūriu buvo vien tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio prerogatyva, šios pareigy- bės galėjo būti skiriamos tik vietos kilmingiesiems. Vitebsko vaivada formaliai neturėjo jokios teisės kištis į pareigybių skyrimą. Kitų Lietuvos Metrikos dokumentų duomenys rodo, kad 1516 m. rugpjūčio 4 d. patvirtinta pareigybių skyrimo tvarka iš tiesų buvo nusistovėjusi anksčiau. Maždaug XV a. aštuntame–devintame dešimtmetyje sudarytame Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašė minimi arklidininkas Kopotas, pilininkas Gerasimas, raktininkas Ivaška Daškovičius ir jo brolis medžioklis Alekna²⁸.

²³ РИБ, т. 20, Кн. 2 СД, док. № 243, с. 925.

²⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–80.

²⁵ РИБ, т. 20, Кн. 2 СД, док. № 243, с. 925: *Такежъ жаловали намъ князи и бояре Витебъскии на пана Януша Костевича о вряды: городничое и конюшое, ключъ, ловчее; ижъ то панъ Янушъ въ нихъ поотнималъ и даеть своимъ слугамъ от себе держати; а здавна предкове ихъ, зъ данины предковъ нашихъ, и тежъ они сами, зъ данины нашое, тыи вряды держивали.*

²⁶ Ten pat: (...) *а воеводы Витебскии не мають въ то ни во што ся вступати.*

²⁷ Ten pat: (...) *оставили ихъ при старыне (...).*

²⁸ Lietuvos Metrika, knyga nr. 4 (1479–1491), *Užrašymų knyga 4* (toliau – LM 4), parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004, dok. nr. 61, p. 109. L. Anužytė šį Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašą datuoja 1480 m. Tokią pačią datą nurodo ir A. Bonieckis, savo darbuose aprašydamas sąrašė minimus Vitebsko pareigūnus (A. Boniecki, *Poczet rodów...*, s. 43, 140; A. Boniecki, *Herbarz polski*, cz. 1: Wiadomości historyczno-

Žygimanto Senojo patvirtinta Vitebsko pareigybių skyrimo tvarka kurį laiką veikė be pažeidimų. Lietuvos Metrikoje aptinkame nemažai XVI a. trečiu–ketvirtu dešimtmečiais datuojamų dokumentų, fiksuojančių Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių skyrimą vietos bajorams. 1524 m. liepos 30 d. Vitebsko bajoras Andrejus Gerasimovičius vieneriems metams buvo paskirtas Vitebsko medžiokliu²⁹. 1525 m. liepos 27 d. ši pareigybė dvejiems metams suteikta kitam vietos bajorui – Fiodorui Mitkovičiui³⁰. Tam pačiam laikotarpiui Vitebsko raktininko pareigybė 1524 m. liepos 1 d. suteikta vietos bajorui Grigorijui Ivaškovičiui³¹.

Šias tris suteiktis fiksuojantys dokumentai labai lakoniški, juose nedaug informacijos apie medžioklio ir raktininko pareigybių suteikimo aplinkybes. Kur kas daugiau informacijos turime apie arklidininko ir pilininko pareigybių suteiktis. 1524 m. birželio 26 d. datuojamame rašte minima, kad Vitebsko pilininkas Senka Daškovičius dėl ligos perdavė savo pareigas vietos bajorui ir valdovo dvarioniui Romanui Gerasimovičiui. Tai buvo atlikta kitų vietos bajorų ir vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos akivaizdoje. Žygimantas Senasis, atsižvelgęs į šias aplinkybes, suteikė Gerasimovičiui Vitebsko pilininko pareigybę iki gyvenimo pabaigos. Tuo pačiu jam buvo suteikta ir Vitebsko vėliavininko pareigybė³².

Tokia įvykių eiga leidžia teigti, kad Senka Daškovičius, susiklosčius nenumatytoms aplinkybėms (sunkiai susirgęs), turėjo teisę perduoti pilininko pareigas kitam asmeniui, tačiau šį veiksmą būtinai turėjo patvirtinti Lietuvos didysis kunigaikštis, kuris, akivaizdu,

genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 11 (Komorowscy–Kotowski), ułożył i wydał A. Boniecki, Warszawa, 1907, s. 114). Tačiau sąrašo tekste nei metai, nei indiktas nenurodomi, todėl jį datuoti galima tik apytiksliai. Rengdama publikaciją L. Anužytė nedatuotų dokumentų apytikres išdavimo datas nustatinėjo pagal anksčiau ir vėliau įrašytus dokumentus (žr. L. Anužytė, Pratarė, *LM 4*, p. 6). Vis dėlto aptariamojo sąrašo atveju sunku nustatyti net ir apytikslę datą, kadangi jo kaimynystėje įrašyti dokumentai apima platų chronologinį laikotarpį, o chronologija ne visuomet nuosekli (plg. *LM 4*, dok. nr. 58–63). Nenuostabu, kad Lietuvos Metrikos 4-ąją Užrašymų knygą publikavę carinės Rusijos istorikai ir Nikolajus Berežkovas, sugrupavęs atskirus šios knygos įrašus, sąrašo datos nustatyti nebandė (žr. Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика как исторический источник*, ч. 1: *О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год*, Москва; Ленинград, 1946, с. 118; *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археологической комиссией*, т. 27: *Литовская Метрика*, отд. 1, ч. 1: *Книги записей*, т. 1, Книга четвертая записей, С.-Петербург, 1910, док. № 61, с. 373). Jį apytiksliai datuojame XV a. aštuntū–devintu dešimtmečiais, atsižvelgę į Lietuvos Metrikos 4-osios Užrašymų knygos chronologines ribas ir į tai, kad sąrašė paminėti Alekna ir Ivaška Daškovičiai taip pat minimi 1476 ir 1486 m. datuojamuose dokumentuose (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 66, 67, с. 44).

²⁹ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 12 (1522–1529), Užrašymų knyga 12* (toliau – *LM 12*), parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, dok. nr. 355, p. 309.

³⁰ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 14 (1524–1529), Užrašymų knyga 14* (toliau – *LM 14*), parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius, 2008, dok. nr. 525, p. 215.

³¹ *LM 12*, dok. nr. 354, p. 309.

³² Ten pat, dok. nr. 349, p. 307.

neprieštaravo Romano Gerasimovičiaus kandidatūrai (šis buvo valdovo dvarionis). Taip valdovas išlaikė savo teisę skirti Vitebsko pilininko pareigybę ir kartu išvengė galimos kolizijos su vietos kilmingaisiais. Vitebsko vaivada Ivanas Bogdanovičius Sapiega šioje situacijoje buvo tik stebėtojas ir nepažeidė 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimto Žygimanto Senojo sprendimo. Tiesa, pastarasis dėl viso pikto perspėjo vaivadą nesikėsinti į Romanui Gerasimovičiui suteiktas pareigybes³³.

Vitebsko arklidininko pareigybės suteiktis XVI a. trečiame–ketvirtame dešimtmetyje fiksuojančių dokumentų turime daugiau nei kitų pareigybių suteikčių – tris. Šie dokumentai rodo, jog arklidininko pareigybės skyrimo tvarka nebuvo nuosekli. 1524 m. liepos 4 d. arklidininku dvejimams metams buvo paskirtas Vitebsko bajoras Timofejus Ivaškovičius³⁴. Po kelerių metų, 1526 m. kovo 22 d., pasirodžiusiame kitame valdovo rašte minima, jog Vitebsko arklidininko pareigybę suteikta vietos bajorui Bogdanui Andrejevičiui Kopotui, tačiau kitokiomis sąlygomis – iki gyvenimo pabaigos³⁵. Šis skirtumas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nereikšmingas. Tačiau 1533 m. rugpjūčio 7 d. datuojamame Žygimanto Senojo rašte kalbama apie Vitebsko arklidininko pareigybės suteikimą vitebskiečiui Grigorijui Olferjevičiui dvejimams metams ir akcentuojama, kad arklidininko pareigybę vietos bajorai visada gauna būtent tokiam laikotarpiui³⁶. Be to, šio rašto pasirodymo metu Bogdanas Andrejevičius Kopotas dar buvo gyvas.

Tokia situacija rodytų, kad skirdama Vitebsko arklidininko pareigybę nevienodomis sąlygomis Lietuvos didžiojo kunigaikščio administracija tiesiog susipainiojo. Šaltiniuose nekalbama apie tai, kaip buvo mėginama išspręsti šią situaciją. Tačiau rekonstruoti jos raidą mums padeda surinkti duomenys apie Vitebsko arklidininko pareigas ėjusius asmenis (žr. Priedą ir 1 lentelę). Praėjus šiek tiek daugiau nei ketveriems metams po to, kai į šias pareigas iki gyvenimo pabaigos buvo paskirtas Bogdanas Andrejevičius Kopotas, arklidininku šaltiniuose pradėtas vadinti jo brolis Vasilijus. Jis kaip arklidininkas minimas nuo 1530 m. rugpjūčio 6 d. iki 1532 m. gegužės 31 d., bet nežinome, kokiomis sąlygomis šias pareigas gavo (dvejimams metams?). Keliuose dokumentuose, datuojamuo-

³³ Ten pat: *Жыггимонтъ. Воеводе витебському, (...), пану Ивану Богдановичу Сопезе, (...). И ты бы вжо в тыи влады ничымъ ся не вступаль и инымъ никоу уступати ся не казаль.*

³⁴ Ten pat, dok. nr. 357, p. 310.

³⁵ Ten pat, dok. nr. 571, p. 441: *Воеводе витебському, (...), пану Ивану Богдановичу Сопезе, (...). Дали есмо конюшое Витебское боярину витебському Богдану Андреевичу Коптевича со всем по тому, как и первыи конюшии наши тот врад держивали, до его живота, и ты бы о том ведалъ и ему в тое конюшое увязане дал.*

³⁶ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 17 (1530–1536), Užrašymų knyga 17 (toliau – LM 17),* parengė L. Karalius, D. Antanavičius (tekstai lotynų kalba), Vilnius, 2015, dok. nr. 375, p. 362: *Дали есмо врад конюшое витебское боярину витебському Григорью Олифировичу, (...), со всемым по тому, какъ ся тотъ врад в собе маеть и што к нему прислухаеть, и какъ перъвыи конюшии его держивали, на два годы, бо деи завъжды тотъ врад бояре тамошньши держать на два годы.*

se 1532 m. spalio 21 ir 25 d., Vitebsko arklidininku vėl įvardijamas Bogdanas Andrejevičius Kopotas. Tačiau visai netrukus šias pareigas susigražino jo brolis Vasilijus, kaip arklidininkas minimas 1533 m. kovo 9 d. datuojamame dokumente. Šiek tiek vėliau, 1533 m. rugpjūčio 7 d. datuojamame kitame dokumente Vasilijus jau minimas kaip buvęs arklidininkas. Tuo pačiu dokumentu, kaip minėjome anksčiau, arklidininko pareigybė dvejiems metams suteikta Grigorijui Olferjevičiui. Tai vienintelis mums žinomas jo kaip Vitebsko arklidininko paminėjimas. Nuo 1537 m. balandžio 29 d. kaip arklidininkas vėl pradedamas minėti Bogdanas Andrejevičius Kopotas, šias pareigas be pertraukų ėjęs bent jau iki 1553 m. balandžio 16 d. Tikėtina, kad šį kartą jis Vitebsko arklidininku jau iš tiesų buvo iki pat savo gyvenimo pabaigos. Toks ilgas Bogdano Andrejevičiaus buvimas arklidininku akivaizdžiai prieštarauja 1533 m. rugpjūčio 7 d. dokumente deklaruotai skyrimo į šias pareigas tvarkai.

1 lentelė. Vitebsko arklidininkai XVI a. trečiame–šeštame dešimtmetyje

Arklidininkas	Pareigybės turėjimo laikotarpis pagal paminėjimus šaltiniuose ³⁷	Pareigybės suteikimo sąlygos
Timofejus Ivaškovičius	1524 07 04	2 metams
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1526 03 22	iki gyvenimo pabaigos
Vasilijus Andrejevičius Kopotas	1530 08 06–1532 05 31	?
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1532 10 21–25	
Vasilijus Andrejevičius Kopotas	1533 03 09	
Grigorijus Olferjevičius	1533 08 07	2 metams
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1537 04 29–1553 04 16	

Akylesniam skaitytojui gali kilti klausimas, ar buvo verta mėginti išskirti atskirus laikotarpius, kai Vitebsko arklidininko pareigas ėjo skirtingi asmenys. Galbūt tas pačias pareigas vienu metu ėjo keli asmenys? Būtent taip buvo kaimyniniame Smolenske³⁸. Tačiau visuose mums žinomuose valdovo raštuose, kuriuose kalbama apie Vitebsko arklidininko pareigybės suteikimą, minimas tik vienas šias pareigas gaunantis asmuo. Be to, nepavyko aptikti nė vieno dokumento, kuriame būtų minimi bent du asmenys, ėję Vitebsko arklidininko pareigas tuo pačiu metu.

³⁷ Nuorodas į šaltinius pateikiame Priede, todėl šioje lentelėje jų nekartojame.

³⁸ *LM* 5, dok. nr. 589, p. 399–400.

Panašu, kad dažnai keisdama Vitebsko arklidininkus Lietuvos didžiojo kunigaikščio administracija mėgino laikytis arklidininko pareigų skyrimo dvejų metų laikotarpiui principo, bet neatšaukė savo sprendimo suteikti šias pareigas Bogdanui Andrejevičiui Kopotui iki gyvenimo pabaigos. Dėl to pastarasis arklidininku buvo net tris kartus. Tokia prieštaringa padėtis galėjo paskatinti Vitebsko vaivada Ivaną Bogdanovičių Sapiegą pradėti kištis į vietos valdžios pareigybių skyrimą. Neturime tiesioginių įrodymų, kad jis būtų mėginęs taip pasielgti, tačiau žinome, kad maždaug 1528 m. pabaigoje Vitebsko bajorai ir miestiečiai apkaltino Sapiegą įvairiomis neįvardytomis skriaudomis ir paprašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskirti naują vaivada. Valdovas pažadėjo nusiųsti kokį nors savo žmogų į Vitebską, kad šis išsiaiškintų, ar ten likę vietos bajorai bei miestiečiai taip pat nori naujo vaivados. Pasitvirtinus tokiai vietos gyventojų pozicijai, valdovas turėjo pašalinti Ivaną Bogdanovičių Sapiegą iš Vitebsko vaivados pareigų ir paskirti į jas kitą asmenį³⁹.

Tiksliai nežinome, kokia buvo šios bylos baigtis. Tačiau iškalinga tai, kad visai netrukus po jos nagrinėjimo kaip Vitebsko vaivada šaltiniuose pradedamas minėti Jonas Jurjevičius Hlebavičius (žr. Priedą). Tai leidžia teigti, kad valdovas patenkino Vitebsko bajorų ir miestiečių skundą.

Panašu, kad Jonas Jurjevičius Hlebavičius pasimokė iš savo pirmtako klaidų. Šaltinių duomenys rodo, kad jam einant Vitebsko vaivados pareigas rimtesnių konfliktų su vietos gyventojais nekilo. Tačiau situacija pasikeitė, kai šias pareigas gavo Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis. Jau minėjome, kad Vitebsko miestiečiai ir prastuomenė buvo apskundę Nosilovskį dėl to, kad šis pažeidė nuo seno nusistovėjusias tiltų tiesimo prievolės sąlygas ir vietoj Vitebsko tiltininko pareigas teisėtai ėjusio pareigūno – *žemės tiltininko (земский мостовничий)* paskyrė savo tarnybininką. Valdovas Žygimantas Senasis 1544 m. spalio 11 d. patvirtino, kad tiltininko pareigas turi eiti ne vaivados tarnybininkas, o *žemės tiltininkas*⁴⁰.

Itin iškalingi šioje byloje Jurgiui Vaitiekaičiui Nosilovskiui atstovavusių jo tarnybininkų kontrargumentai, kuriais jie mėgino atremti miestiečių ir prastuomenės kaltinimus. Atsakydami dėl Nosilovskio pertvarkų, jo atstovai pareiškė, kad Nosilovskis „jokių ne-

³⁹ *LM 15*, dok. nr. 35, p. 78. Su šia byla neabejotinai turėtume sieti 1528 m. spalio 3 d. datuojamą valdovo Žygimanto Senojo raštą, adresuotą Vitebsko vaivada Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai. Jame nurodoma, kad Vitebsko vaitas ir miestiečiai skundėsi valdovui dėl vaivados padarytų skriaudų ir įvestų neteisėtų naujovių, kurios detalios aptariamoms. Atsižvelgęs į vaito ir miestiečių skundą, valdovas atšaukė Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos įvestas naujoves ir nurodė jų nebeįvedinėti (*Lietuvos Metrika (1522–1530), 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997, dok. nr. 309, p. 260–261). Tarp išvardytų naujovių apie Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarkos pažeidimus nieko neužsimenama. Kita vertus, šiame rašte aptarti tik Vitebsko vaito ir miestiečių kaltinimai. Kuo vaivada Ivanas Bogdanovičius Sapiega sukėlė vietos bajorų nepasitenkinimą, lieka neaišku.

⁴⁰ *LVI A*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–80.

teisybių ir naujienų jiems [vitebskiečiams – A. J.] nedaro, bet tokiu būdu tvarkosi, kaip ir pirmieji vaivados, jo pirmtakai, tvarkydavosi ir taip pat kaip prie pono Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio, Vitebsko vaivados, būdavo⁴¹.

Kitų šaltinių duomenys patvirtina tai, kad Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, lygiai kaip ir Nosilovskis, į Vitebsko tiltininko pareigas skirdavo savo tarnybininkus. 1539 m. minimas Kločkos tiltininkas Vaitiekus Prūsas⁴². Šis vaivada savo tarnybininkams suteikdavo ir kitas Vitebsko pareigybes. Vienas iš jų buvo bebrininko pareigas 1538 m. ėjęs Ždanas Januškovičius⁴³. Medžioklio pareigas 1540 m. ėjo kitas Kločkos tarnybininkas Mikalojus Sklečevskis, kilęs ne iš Vitebsko⁴⁴.

Neturime duomenų, kad Lietuvos didysis kunigaikštis būtų patvirtinęs Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkų turėtas pareigybes. Tokio patvirtinimo ir negalėjo būti. Vitebsko medžioklio pareigybės suteikimas svetimkilmui vaivados tarnybininkui akivaizdžiai prieštaravo 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtam valdovo sprendimui, kurį jau aptarėme. Tiltininko pareigų patikėjimas vaivados tarnybininkui taip pat buvo laikomas neteisėtu veiksniu. Taigi savo nuožiūra skirdamas Vitebsko pareigybes tarnybininkams Kločka neabejotinai pažeidė pareigybių skyrimo tvarką. Jis buvo ištikimas Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos šalininkas⁴⁵ ir, matyt, galėjo tikėtis jos paramos, jeigu Vitebsko gyventojai būtų nusprendę rimčiau pasipriešinti savavališkam pareigybių skyrimui⁴⁶.

Sunku tiksliai pasakyti, ar Vitebsko vaivados Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio ir vietos miestiečių bei prastuomenės byloje priimtas sprendimas buvo veiksmingas ir vėlesni vaivados iš tiesų nustojo skirti į tiltininko pareigas savo tarnybininkus. 1559 m. šias pareigas ėjo Kmita Ivanovičius Zelepuga, o 1563 m. – Ivanas Boguševičius Romeika (žr. Priedą). Nežinome, kokiomis aplinkybėmis šie du asmenys tapo tiltininkais ir ar tarnavo Vitebsko vaivadoms, tačiau neabejotina, kad jie buvo kilę iš Vitebsko (žr. antrąją straipsnio dalį). Be to, šaltinių duomenys nerodo, kad Vitebsko gyventojai būtų skundęsi vaivados pareigas po Nosilovskio mirties ėjusiais asmenimis dėl tiltininko ir kitų vietos valdžios pareigybių neteisėto skyrimo. Veikia buvo priešingai. Kai 1551 m. Vitebsko

⁴¹ Ten pat, l. 78: (...) *онъ жадныхъ кривдѣ и новинѣ имѣ не чинитѣ, одно по тому ся справуетъ, яко и первые воеводы, предки его, ся справовывали и яко тежѣ за пана Матея Воитеховича Яновича, воеводы витебского, бывало.*

⁴² Судебная книга. 1533–1540, док. № 143, 156, с. 250, 278.

⁴³ Ten pat, dok. nr. 59, 184, p. 120, 320.

⁴⁴ Ten pat, dok. nr. 184, p. 319.

⁴⁵ В. А. Воронин, *min. veik.*, p. 7–8.

⁴⁶ Nežinome, ar Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka kada nors buvo apskūstas valdovui dėl neteisėto Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo. Tiesa, Vitebsko miesto vaitas ir miestiečiai jį buvo apskundę dėl įvairių kitų skriaudų (*LVI*A, MKF-2, knyga nr. 24, l. 101–102; ten pat, knyga nr. 35, l. 78v–80).

vaitas ir miestiečiai prašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dar kartą paskelbti, jog buvusių vaivadų Kločkos ir Nosilovskio neteisėtos pertvarkos (įskaitant ir tarnybininkų skyrimą į tiltininko pareigas) yra negaliojančios, vaitą ir miestiečius užtarė tuometinis Vitebsko vaivada Stanislovas Petraitis Kiška (1544–1554 m.)⁴⁷. Taigi tikėtina, kad minėto teismo sprendimo buvo paisoma.

Norėdami geriau suvokti Vitebsko vaito bei miestiečių kreipimosi į Žygimantą Augustą 1551 m. esmę, galime remtis kitų LDK regionų analogais. Aptardamas Žemaitijos seniūnų ir vietos bajorų santykius E. Saviščevas atkreipė dėmesį į tai, kad privilegijos Žemaitijos žemei 1545 m. prašė ne tik žemaičių bajorija, bet ir seniūnas. Istorikas šią aplinkybę įvertino kaip mėginimą sutvirtinti pasitikėjimą tarp Žemaitijos bajorijos, seniūno ir valdovo⁴⁸. Panašiai galima vertinti ir vitebskiečių kreipimąsi į valdovą 1551 m. Prisdėdamas prie vaito ir miestiečių prašymo dar kartą atšaukti buvusių Vitebsko vaivadų neteisėtas pertvarkas, tuometinis vaivada Stanislovas Petraitis Kiška faktiškai deklaravo, kad jo interesas yra toks pat kaip ir vietos gyventojų bei prašymą patenkinusio valdovo – saugoti vietos gyventojų teises.

Vitebsko vietos valdžios pareigybių (išskyrus vaivados pareigybę) suteiktis patvirtinančių dokumentų pirmaisiais dešimtmečiais po Nosilovskio mirties (1544–1564 m.) yra nedaug. Mums žinomi tik du dokumentai, kuriais patvirtinamos Vitebsko miesto vaito pareigybės suteiktys ir vienas dokumentas, kuriuo patvirtinama raktininko pareigybės suteiktis. Šie dokumentai rodo, kad XVI a. šeštajame dešimtmetyje Vitebsko vaivados įgijo tam tikrų teisinių svertų skiriant kitas vietos valdžios pareigybes. Todėl verta juos plačiau aptarti.

1555 m. sausio 7 d. datuojamu dokumentu Žygimantas Augustas Vitebsko miesto vaito pareigybę patvirtino vietos miestiečiui Jovui Charkovičiui. Dokumente minima, kad Charkovičiui šią pareigybę beveik prieš dvejus metus buvo suteikęs velionis Vitebsko vaivada Stanislovas Petraitis Kiška. Prieš tai valdovas buvo nurodęs vaivada pačiam išrinkti vaito pareigoms tinkamą kandidatą iš Vitebsko miestiečių. Aptariant šią situaciją akcentuojama, kad ne vaivados, o tik valdovai nuo seno suteikdavo Vitebsko miesto vaito pareigybę. Tačiau Kiška, suteikdamas šią pareigybę Jovui Charkovičiui, veikė ne savavališkai, bet pagal valdovo valią ir su jo žinia⁴⁹.

Taigi skirdamas vaitą Vitebsko vaivada, valdovo požiūriu, jokio pažeidimo nepadarė. Kita vertus, valdovo leidimą vaivada pačiam išrinkti vaitą turėtume vertinti kaip naują tuo metu reiškinių. Tame pačiame dokumente minima, kad Vitebsko miesto vaito Jovo Charkovičiaus pirmtakui Grišai Aleknovičiui Gutorui šias pareigas buvo suteikęs

⁴⁷Ten pat, MKF-2, knyga nr. 35, l. 80.

⁴⁸E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 141.

⁴⁹*LVA*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 4.

Žygimantas Augustas. Apie tai, kad Gutorą į vaito pareigas būtų išrinkęs vaivada, neužsimenama⁵⁰. Dar anksčiau, 1525 m. rugpjūčio 21 d., Žygimantas Senasis Vitebsko miesto vaito pareigybę iki gyvenimo pabaigos patvirtino Jonui Michailovičiui Selickiui. Suteiktą fiksuojančiame rašte užsiminta, kad anksčiau šią pareigybę Selickiui iki kitokio savo sprendimo buvo suteikęs pats valdovas. Tačiau ir šiuo atveju neminima, kad vaivada būtų parinkęs kandidatą vaito pareigoms užimti⁵¹.

Kiek kitokiomis aplinkybėmis Vitebsko miesto vaito pareigybę po Jovo Charkovičiaus mirties gavo kitas Vitebsko miestietis – Steponas Timofejevičius Luskina. Vaito pareigybę Luskina patvirtinančiame 1557 m. gruodžio 8 d. valdovo dokumente minima, kad anksčiau šią pareigybę Vitebsko miestiečių prašymu jam buvo suteikęs Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis (1555–1564 m.). Šiame dokumente neminima, kad valdovas būtų liepęs vaivadai paskirti naują vaitą. Šį vaivados žingsnį inspiravo Vitebsko miestiečiai, kurie vėliau patys nuvyko pas valdovą ir paprašė, kad vaito pareigybė būtų patvirtinta Luskina. Svarbu tai, kad dėl tokios situacijos valdovas vaivadai nepareikšė jokie priekaišto⁵².

M. Makaravo tyrimai rodo, kad vėlesniais dešimtmečiais (iki Vitebskui suteikiant Magdeburgo teisę 1597 m.) Vitebsko vaitai būdavo skiriami panašiai. Miestiečiai patys išrinkdavo kandidatą vaito pareigoms užimti, o Lietuvos didysis kunigaikštis jį patvirtindavo⁵³. Tačiau skiriant naują vaitą svarbi buvo ir Vitebsko vaivados parama⁵⁴.

Apie išaugusią vaivadų įtaką leidžia spręsti ir 1556 m. kovo 25 d. datuojamas Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Vitebsko pavieto žemioniui Dovydui Ivanovičiui Zelepugai patvirtinta Vitebsko raktininko pareigybė. Šiame rašte teigiama, kad Zelepugai raktininko pareigybę anksčiau buvo suteikęs Vitebsko vaivada Steponas Andrejevičius Zbaraskis, tačiau neužsiminta, kad šis vaivados veiksmas būtų suvokiamas kaip neteisėtas. Priešingai, Zbaraskio priimtas sprendimas suteikti raktininko pareigybę Dovydui Ivanovičiui Zelepugai buvo pagrindinis valdovo motyvas patvirtinti šią suteiktą. Pats

⁵⁰ Ten pat, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v.

⁵¹ LM 12, dok. nr. 516, p. 406–407.

⁵² LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v. Savo ruožtu Steponas Timofejevičius Luskina, tarsi atsidėdamas už suteiktą pareigybę, nevengdavo išreikšti ištikimybę valdovui pasivadindamas jo tarnu (*Athenaemum. Commentarii historiae et culturae*, vol. XI: *Вицебска-Рыжскія акты XIII–XVII ст.: Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса Ruthenica Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі)*, вып. 1: Дакументы гаспадарча-гандлёва-я, XV–XVI ст., падрыхтаваў А. Дзярновіч, Мінск, 2005, док. № 5, с. 37: *Намений слуга его королевское милости Стефан Тимофеевич, воев Витебский, низко чоломъ бьетъ*).

⁵³ Kaimyninėje Oršoje vaitą taip pat rinkdavo miestiečiai, o tvirtindavo valdovas (С. П. Стрэнкоўскі, Гарадское самакіраванне Оршы ў XVI–XVIII стагоддзях, *Вестник МГИРО. Научно-методический журнал*, № 2 (2), гл. редактор Т. И. Мороз, Минск, 2010, с. 47–48).

⁵⁴ М. Макараў, Мейскія ўлады..., с. 161–164; М. Макараў, *Ад пасада...*, с. 120–122.

vaivada raktininko pareigybės suteiktį fiksuojančiame savo rašte nurodė, kad Zelepugai šią pareigybę duoda tik iki kitokio valdovo sprendimo⁵⁵. Panašiai Vitebsko pareigybes skirdavo ir vėlesni vaivados⁵⁶.

Ši situacija rodo, kad 1516 m. rugpjūčio 4 d. Žygimanto Senojo priimtame teismo sprendime deklaruota nuostata, jog Vitebsko vaivados negali turėti jokios įtakos skiriant pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes, laikui bėgant pasikeitė. Galime daryti prielaidą, kad Vitebsko vaivados galių išplėtimas buvo Žygimanto Augusto nuolaida, siekiant, kad vaivados nustotų skirti vietas valdžios pareigybes neatsižvelgdami į valdovo ir Vitebsko gyventojų interesus. Svarbiausia tai, kad valdovas išlaikė savo kaip aukščiausiojo siuzereno teisę tvirtinti pareigybių suteiktis.

Žygimantas Augustas buvo suinteresuotas palaikyti gerus santykius su Vitebsko vaivada ir kitais didikais, todėl jo nuolaidos buvo neišvengiama būtinybė. Tai lėmė bent kelios priežastys. Viena iš jų – auganti Maskvos valstybės karinė grėsmė ir 1558 m. prasidėjęs Livonijos karas. Vitebskas buvo netoli sienos su Maskvos valstybe, todėl reikėjo rūpintis šios pilies gynybinių pajėgumų stiprinimu. Tai visų pirma gulė ant Vitebsko vaivados pečių⁵⁷. Todėl jis galėjo tikėtis valdovo palankumo ir nuolaidų.

Kita priežastis, skatinusi taikų valdovo ir didikų sugyvenimą, buvo LDK bajorų elgsenos pokyčiai, XVI a. penktajame dešimtmetyje pasireiškę aktyvesniu jų dalyvavimu LDK seimuose. Bajorai juose teikė savo prašymus, kurie dažnai prieštaravo tiek valdovo, tiek diduomenės interesams ir kėlė jiems nemenkų problemų⁵⁸. 1547 ir 1559 m. Vilniaus

⁵⁵ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v.

⁵⁶ Pavyzdžiui, mirus Vitebsko arklidininkui Grigorijui Šapkai, Vitebsko vaivada Stanislovas Mikalojaitis Pacas (1566–1588 m.) suteikė arklidininko pareigas Vitebsko pavieto žemioniui Andrejui Jakubovičiui Sivickiui iki kitokio valdovo sprendimo. Žygimantas Augustas, atsižvelgęs į vaivados prašymą, 1572 m. gegužės 29 d. patvirtino arklidininko pareigybę Sivickiui iki gyvenimo pabaigos (*Lietuvos Metrika, knyga nr. 49 (1566–1572), Užrašymų knyga 49*, parengė E. Deveikytė, Vilnius, 2014, dok. nr. 97, p. 95–96). Tas pats vaivada Pacas savo nuožiūra buvo suteikęs Vitebsko medžioklio pareigybę Steponui Timofejevičiui Luskinaui. Medžioklio pareigybės suteiktį fiksuojančiame savo rašte Pacas nurodė, kad Luskinaui šią pareigybę duoda tik iki kitokio valdovo sprendimo. Valdovas Steponas Batoras 1580 m. birželio 14 d. patvirtino jam medžioklio pareigybę iki gyvenimo pabaigos (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 103v–104v). Tuo tarpu Vitebsko raktininko pareigybę Stanislovas Mikalojaitis Pacas suteikė Ivanui Grigorjevičiui Gutorui, nes to prašė Vitebsko vaivadijos bajorai. Šią Vitebsko vaivados suteiktį Steponas Batoras patvirtino 1579 m. rugsėjo 18 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 64, l. 235v–236).

⁵⁷ А. Н. Янушкевич, *Ливонская война. Вильно против Москвы: 1558–1570*, Москва, 2013, с. 38.

⁵⁸ G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492–1569*, Poznań, 2002, s. 81–83; E. Gudavičius, min. veik., p. 560–563; *Lietuvos istorija*, t. V: J. Kiaupienė, I. Lukšaitė, *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013, p. 179; J. Machovenko, *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*, Vilnius, 1999, p. 106.

seimuose savo prašymus įteikė ir Vitebsko bajorų atstovai⁵⁹. Tokia padėtis skatino valdovą siekti didikų paramos ir vengti su jais konfliktuoti⁶⁰.

Atrodo, kad XVI a. šeštajame dešimtmetyje pasikeitė ir kita Žygimanto Senojo 1516 m. priimto teismo sprendimo nuostata – skirti pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes tik iš Vitebsko kilusiems kunigaikščiams ir bajorams. 1555–1583 m. Vitebsko pilininko pareigas ėjo Petras Timofejevičius Kisielius, kuris buvo kilęs ne iš Vitebsko, o iš Voluinės⁶¹. Pilininko pareigybės suteiktą Kisieliui patvirtinančio Lietuvos didžiojo kunigaikščio rašto nepavyko aptikti, todėl lieka neaišku, kokiomis aplinkybėmis jis tapo pilininku. Tiesa, XVI a. viduryje LDK išryškėjo tendencija, kai svetimkilmiai bajorai sugebėdavo įsilieti į kitos žemės, vaivadijos ar pavieto visuomenę ir gauti vietines pareigybes įsigiję ten valdū⁶². Ši aplinkybė veikiausiai padėjo ir Petruui Timofejevičiui Kisieliui. 1551 m., t. y. dar prieš tapdamas Vitebsko pilininku, jis pirko valdas iš vietos gyventojų⁶³. 1555 m. Kisielius, jau tapęs pilininku, minimas kaip Vitebsko pavieto žemionis⁶⁴. Po keliolikos metų (1567 m.) jis gavo iš valdovo patvirtinimą

⁵⁹ М. К. Любавский, *Литовско–русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва, 1900, с. 540; *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археологической комиссией*, т. 30: *Литовская Метрика. Отделы первый-второй*, ч. 3: Книги публичных дел, т. 1, Книга четвертая публичных дел, Юрьев, 1914, с. 290–294.

⁶⁰ Р. И. Попель, *Переписка Жигимонта Августа с киевским воеводой и мешанами как источник по истории Киевского воеводства второй половины 1550-х гг., Актуальные проблемы источниковедения: материалы III Международной научно-практической конференции, Витебск, 8–9 октября 2015 г.*, Витебск, 2015, с. 153.

⁶¹ Voluinėje buvo plati bajorų Kisielių giminė (I. O. Ворончук, *Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники*, Київ, 2012, с. 443, 506; *Руська (Волинська) метрика. Регесту документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673*, упорядники Г. Боряк... [et al.], Київ, 2002, с. 291, 361, 366, 407, 408, 417, 610, 678, 696, 718, 722, 727, 733, 734, 747, 748, 750, 754, 764; Н. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, Київ, 2008, с. 217). Vitebsko pilininko Petro Timofejevičiaus Kisieliaus ir Voluinės bajorų Kisielių giminystės ryšius patvirtina rašytinių šaltinių duomenys ir herbinių antspaudų panašumas (A. Boniecki, *Herbarz polski*, cz. 1: *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 10 (Kęstowscy–Komorowscy), ułożył i wydał Adam Boniecki, Warszawa, 1907, s. 93–98; A. Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausanti provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lotynų k. vertė [sudarė ir pratamę parašė] S. Narbutas, Vilnius, 2015, p. 317, 79 nuoroda; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 6 (Jasi–Kliń), opr. przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współdziałaniu Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córki autora, Warszawa, 1909, s. 348–349; *Пам'ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот. Волинські грамоти XVI ст.*, упорядники В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко, Київ, 1995, док. № 44, с. 80).

⁶² E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 171–172.

⁶³ *LVI*A, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 3–3v, 5–5v, 7–7v.

⁶⁴ *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *LMAVB RS*), f. 43, b. 23252, l. 1.

valdyti Vitebske turimas valdas ir kartu su savo palikuonimis buvo įpareigotas atlikinėti karinę tarnybą taip, „kaip ir kiti mūsų žemionys, Vitebsko pavieto šlėkta“⁶⁵.

Galime daryti prielaidą, kad Petras Timofejevičius Kisielius atvyko į Vitebską kaip vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos tarnybininkas. Galbūt jį tarnybos ryšiai siejo ir su vėlesniu Vitebsko vaivada Steponu Andrejevičiumi Zbaraskiu⁶⁶. Kad ir kaip būtų, šaltinių duomenys nerodo, kad valdovas ar Vitebsko gyventojai būtų konfliktavę su vaivadomis dėl Kisieliaus. Todėl jis, reikia manyti, Vitebsko pilininko pareigas ėjo teisėtai.

XVI a. viduryje Vitebsko raktininko pareigybę taip pat gavo nevietinės kilmės asmuo. 1554 m. sausio 28 d. kaip raktininkas minimas Andrejus Vrocenskis, kuris, sprendžiant pagal šaltinių duomenis, buvo kilęs ne iš Vitebsko, o iš Palenkės⁶⁷. Galbūt jis buvo tuometinio Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos tarnybininkas. Tačiau nežinome, kokiomis aplinkybėmis Vrocenskis tapo Vitebsko raktininku ir ar valdovas bei vietos gyventojai tam prieštaravo. Tikėtina, kad gauti raktininko pareigybę jam pavyko įsigijus valdų Vitebsko paviete.

Apžvelgę XVI a. šeštojo dešimtmečio šaltinių duomenis, galime daryti prielaidą, kad tuo metu svetimkilmiams asmenims tapo legaliai prieinamos visos ar bent dauguma Vitebsko pareigybių, net ir tos, į kurias Žygimanto Senojo laikais jie teisiškai negalėjo pretenduoti. Pagrindine svetimkilmų įsiliejimo į Vitebsko valdžios elitą prielaida tapo žemės nuosavybės įsigijimas Vitebsko paviete. Vis dėlto absoliuti dauguma mums žinomų 1544–1564 m. laikotarpio Vitebsko pareigūnų (neskaitant vaivadų ir jų skiriamų pavaivadžių bei pilies raštininkų) neabejotinai buvo vietinės kilmės asmenys (žr. antrąją straipsnio dalį ir Priedą). Tai reiškia, kad jie išsaugojo teisę ir realias galimybes pretenduoti į vietos valdžios pareigybes.

Taigi XVI a. šeštajame dešimtmetyje nusistovėjo Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarka, kuri daugmaž atitiko visų suinteresuotų pusių – Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Vitebsko vaivados ir vietos gyventojų – interesus. Tai lėmė visą LDK apėmę vidaus pokyčiai ir centrinės valdžios politika.

⁶⁵ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 51 (1566–1574), Užrašų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius, 2000, dok. nr. 84, p. 95: (...) *яко и иные земляне наши, шляхта повету Витебского, (...)*.

⁶⁶ Viename 1560 m. spalio 5 d. datuojamame rašte Petras Timofejevičius Kisielius vadinamas Zbaraskio pilininku Vitebske (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16830, l. 1–1v: *Воеводе витебскому князю Стефану Андреевичу Збарасскому. (...) Ино деи служебники городничого твоего витебского Петра Киселя (...)*). Tačiau pasitaiko dokumentų, kuriuose Kisielius vadinamas valdovo pilininku (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 41, l. 244; ten pat, knyga nr. 45, l. 115; *Архив Юго-Западной России*, ч. 8, т. 6: *Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв.*, Киев, 1911, док. № 95, с. 283).

⁶⁷ Andrejaus Vrocenskiego giminaičiai veikiausiai buvo XVI a. ketvirtajame dešimtmetyje minimi Goniondo žemionys Vrotenskiiai ir Belsko pavieto žemionis Chmara Vrocenskis (*LM 25*, dok. nr. 58, p. 121–122; *Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)* (toliau – *LM 227*), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1999, dok. nr. 63, p. 57). Kita vertus, šaltinių duomenys neleidžia teigti, kad Andrejus Vrocenskis buvo kilęs iš Vitebsko.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Ankstesnėje straipsnio dalyje pagrindinį dėmesį skyrėme formaliajam arba teisiniam pareigybių skyrimo tvarkos aspektui. Tačiau norint geriau pažinti šį reiškinį, ne mažiau svarbios ir pareigūnų personalijos bei jų veiksmai siekiant pareigybių. Kitaip tariant, mums aktualu išsiaiškinti, kodėl pareigūnais tapdavo vieni ar kiti asmenys. Pagrindinės prielaidos, aptariamuoju laikotarpiu leidusios daryti karjerą LDK regionų elitų atstovams, buvo kilmė, giminystės ryšiai, santykiai su valdovo dvaru ir įtakingais pareigūnais. Būtent šiems aspektams skirsime pagrindinį dėmesį aptardami Vitebsko pareigūnų karjeros ypatybes.

I. Pareigūnų kilmė ir giminystės ryšiai

Pagal turimus šaltinių duomenis aptariamuoju laikotarpiu Vitebsko arklidininko, bebrininko, medžioklio, miesto vaito, pilininko, raktininko, tiltininko ir vėliavininko pareigas iš viso ėjo 38 asmenys. Iš jų šiek tiek daugiau nei pusę (20) galime priskirti įtakingoms Vitebsko bajorų šeimoms – Aleknovičiams, Daškovičiams, Gerasimovičiams, Iljiničiams⁶⁸, Kopotams, Michailovičiams, Mitkovičiams, Olferjevičiams, Romeikovičiams, Šapkom, Zelepuogoms. Vitebsko miesto vaito pareigas buvo gavę du įtakingos Vitebsko miestiečių Krupeničių šeimos⁶⁹ nariai. Šių Vitebsko bajorų ir miestiečių šeimų nariai labai dažnai minimi Lietuvos Metrikos (ypač Vitebsko vaivadų raštinėse sudarytų

⁶⁸ Baltarusių istorikų Ragnedos Aliachnovič, Sergejaus Rybčonako ir Aleksejaus Šalandos atliktas LDK didikų Iljiničių giminės tyrimas rodo, kad jį nebuvo tapati Vitebsko bajorų Iljiničių šeimai. Dėl to ir Vitebsko vietininko Jono Iljiničiaus (1482–1483 m.) negalima laikyti vietos bajoru ir tapatinti su Vitebsko arklidininku Ivaška Iljiničiumi (P. A. Аляхновіч, С. А. Рыбчонок, А. І. Шаланда, *Под Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*, Мiр, 2015, c. 26–28).

⁶⁹ Apie šią šeimą plačiau žr. М. Макараў, Крупенічы: гісторыя віцебскага мяшчанскага роду XVI ст., *Архіварыус: зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў*, вып. 4, рэд. Ю. М. Бохан, Мiнск, 2006, c. 159–167; М. Макараў, *Ад пасада...*, Дадагак 2. Крупенічы: гісторыя аднаго віцебскага мяшчанскага роду, c. 160–170. Бūdami miestietiškos kilmės, Krupeničiai savo žemėvalda galėjo lygiuotis su Vitebsko bajorais. Todėl kai kurių istorikų darbuose šios šeimos nariai vadinami bajorais. Lenkų istorikas Krzysztofą Pietkiewiczus šiam sluoksniui priskyė Vitebsko miesto vaitą Fiodorą Grigorjevičių Krupeničių (K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995, s. 184). Jis XV–XVI a. sandūroje gavo nemažai valdovo suteikčių ir turėjo eiti karinę tarnybą (*Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, f. 8, ap. 4, b. 20, l. 1 (už šią nuorodą ir galimybę susipažinti su dokumento tekstu nuoširdžiai dėkoju dr. Sergejui Polechovui); *LM 8*, dok. nr. 607, p. 443–444). Tačiau tai buvo ne tik Vitebsko bajorų, bet ir miestiečių prievolė (M. Макараў, *Ад пасада...*, c. 91–93).

Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų bylų knygu⁷⁰) aktuose ir kituose šaltiniuose⁷¹ kaip vietos gyventojai, suteikčių gavėjai ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų teismo tarėjai. Todėl abejonių dėl jų kilmės iš Vitebsko ir įtakos vietos visuomenėje nekyla.

Iš minėtų šeimų Vitebsko pareigūnais aptariamoju laikotarpiu buvo 1 Aleknovičius (Gurka Aleknovičius), 3 Daškovičiai (broliai Alekna, Ivaška ir Senka Daškovičiai), 3 Gerasimovičiai (Gerasimas ir jo sūnūs Andrejus bei Romanas Gerasimovičiai), 1 Iljiničius (Ivaška Iljiničius), 3 Kopotai (Kopotas ir Bogdanas bei Vasilijus Andrejevičiai Kopotai⁷²), 2 Krupeničiai (broliai Fiodoras ir Ivanas Grigorjevičiai Krupeničiai), 1 Michailovičius (Fedka Michailovičius), 1 Mitkovičius (Fiodoras Mitkovičius), 1 Olferjevičius (Grigorijus Olferjevičius), 2 Romeikovičiai (Mitia Romeikovičius ir jo anūkas Ivanas Boguševičius Romeika⁷³), 1 Šapka (Hlebas Vasiljevičius Šapka) ir 3 Zelepugos (Ivanas Jackovičius ir jo sūnūs Dovydas bei Kmita Ivanovičiai Zelepugos). Viena pagrindinių šių pareigūnų karjeros prielaidų turėtume laikyti giminystės ryšius, tėvų ir kitų giminaičių įtaką.

Trys iš minėtų pareigūnų – Alekna, Ivaška ir Senka Daškovičiai – galėjo pasigirti ypatingais giminystės ryšiais. Iš vieno Lietuvos Metrikos dokumento aiškėja, kad jie buvo Vitebsko vietininko Jono Chodkevičiaus (1473–1477 m.) broliūnai⁷⁴. Apie Daškovičių tėvą Daškų neturime jokių žinių. A. Bonieckis spėjo, kad Daškų ir Jonas Chodke-

⁷⁰ Be šių dviejų Lietuvos Metrikos knygų aktų, galima išskirti Lietuvos Metrikos 4-ojoje Užrašymų knygoje esantį gana ankstyvą (sudarytą maždaug XV a. aštuntame–devintame dešimtmetyje) ir dėl to labai vertingą Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašą, kuriame išvardijama nemažai Vitebsko bajorų šeimų. Tarp jų minimos ir mūsų išskirtos Daškovičių, Iljiničių, Michailovičių, Mitkovičių, Olferjevičių, Romeikovičių bei Šapkų šeimos (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109). Taip pat galima išskirti 1528 m. LDK kariuomenės surašymą, kuriame atskirai minimi Vitebsko kunigaikščiai, bajorai ir miestiečiai (ši surašymo dalis pavadinta „Vitebsko žemės registru“ – *Реистрь земли Витебское*) (*Lietuvos Metrika, knyga nr. 523 (1528), Viešųjų reikalų knyga 1* (toliau – *LM 523*), parengė A. Baliulis ir A. Dubonis, Vilnius, 2006, p. 141–142).

⁷¹ Galime išskirti Vitebsko pavieto žemės teisme patvirtintus aptariamojo laikotarpio dokumentus (pavyzdžiui, *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске и изданные под редакцией и. д. архиварюса сего архива М. Веревкина*, вып. 21 (toliau – *ИЮМ*, вып. 21), Витебск, 1891, док. № 123, с. 413–414; *Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актовых книг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі)* (toliau – *Тастаменты*), складальнікі: А. Ф. Аляксандрава... [et al.], пад навуковай рэдакцыяй А. Б. Доўнара, Мінск, 2012, док. № 34, с. 183–185), taip pat išrašus iš Vitebsko pilies teismo knygų (nemažai jų aptinkame *LMVB RS*, f. 43).

⁷² Maždaug XV a. aštuntame–devintame dešimtmetyje Vitebsko arklidininko pareigas ėjusio Kopoto giminystės ryšiai su Bogdanu ir Vasilijumi Andrejevičiais Kopotais nėra visai aiškūs. Pastarųjų tėvas neabejotinai buvo Andrejus (Andruška) Kopotas (*LM 4*, dok. nr. 1.7, 13.3, 16.4, 18.3, p. 35, 52, 60, 75; *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 64, с. 43). Tačiau neaišku, ar jį galima tapatinti su Vitebsko arklidininku Kopotu, kaip tai darė A. Bonieckis (A. Boniecki, *Poczet rodów...*, s. 140; A. Boniecki, *Herbarz polski*, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 11 (Komorowscy–Kotowski), s. 114). Arklidininkas Kopotas galėjo būti Andrejaus Kopoto tėvas.

⁷³ Mitios Romeikovičiaus sūnus ir Ivano Boguševičiaus Romeikos tėvas buvo Bogušas Mitiničius Romeikovičius, minimas *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 94, 108, 128, 172, 178, с. 178, 201, 229, 302, 313.

⁷⁴ *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 66, с. 44.

vičius galėjo būti netikri broliai, vienos motinos, bet skirtingų tėvų⁷⁵. Kad ir kaip būtų, Alekna ir Ivaška Daškovičiai Vitebsko pareigūnais tapo maždaug tuo metu, kai Vitebsko vietininku buvo Jonas Chodkevičius. Maždaug XV a. aštuntame–devintame dešimtmetyje Ivaška ėjo Vitebsko raktininko, o Alekna – medžioklio pareigas (žr. Priedą). Tikėtina, kad jie pareigūnais tapo proteguojant Chodkevičiumi.

Senkos Daškovičiaus karjerai Vitebske įtakos galėjo turėti jo užmegzti giminystės ryšiai su įtakinga LDK didikų Sapiegų gimine. 1532 m. datuojamame dokumente Senka minimas kaip buvusio Vitebsko vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos dėdė⁷⁶. Tai reikštų, kad jis giminiavosi ir su ankstesniu Vitebsko vietininku bei (nuo 1511 m.) vaivada Ivanu Semionovičiumi Sapiega (1508–1513 m.). Giminytė su įtakingu Vitebsko bajoru Senka Daškovičiumi Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai neabejotinai buvo aktuali, kadangi jis apsiėmė globoti velionio Senkos dukrą ir rūpinosi ją ištekinti už savo giminičiaio Ivano Vasiljevičiaus Sapiegos⁷⁷.

Įtakingiausias Vitebsko bajorų bei miestiečių šeimas ir iš jų kilusius pareigūnus galime vadinti vietos elitu. Tiesa, aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys rodo, kad egzistavo vidinė elito stratifikacija, t. y. kai kurie jo nariai turėjo daugiau įtakos nei kiti. Vitebske lankęsis Lietuvos dvaro maršalkos Jurgio Mikalojaičio Radvilos tarnas savo laiške, datuojamame 1528 m. liepos 8 d., rašė apie 4 „vyriausius“ Vitebsko bajorus su Romanu Gerasimovičiumi priešakyje⁷⁸. Pastarasis buvo įtakingo Vitebsko bajoro Gerasimo, maždaug XV a. aštuntame–devintame dešimtmetyje ėjusio pilininko pareigas, sūnus ir ilgametis Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarionis (žr. toliau). 1524 m. gavęs Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigas Romanas Gerasimovičius neabejotinai tapo svarbiausiu vietos bajoru⁷⁹ ir išlaikė tokią padėtį iki pat savo mirties (mirė veikiausiai XVI a. penktajame dešimtmetyje). Jo padėtį Vitebsko visuomenėje galime lyginti su kaimyniniame Polocke XIV–XVI a. egzistavusiu „vyriausiojo bajoro“ politiniu institutu⁸⁰. Romano Gerasimovičiaus sūnus Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius ir anūkas Balceras Bogdanovičius Starosielskis Vitebsko visuomenėje neįgijo tokios didelės įtakos, tačiau tapo vietos valdžios pareigūnais (žr. žemiau esančią il. 1).

⁷⁵ A. Boniecki, *Poczet rodów...*, s. 21.

⁷⁶ *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 113, с. 79.

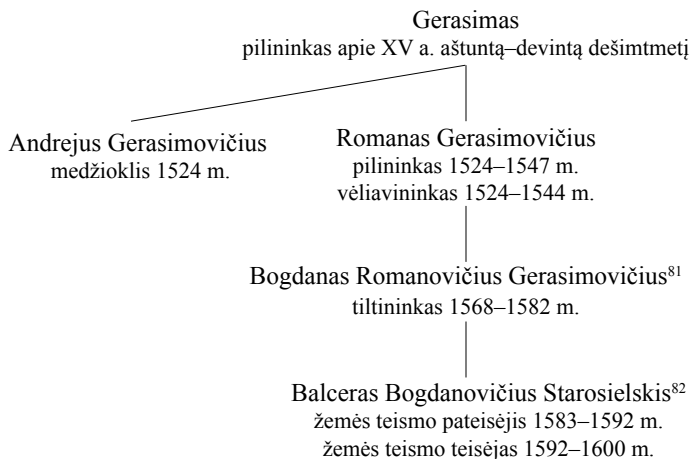
⁷⁷ *LM 12*, dok. nr. 506, p. 401.

⁷⁸ *Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв.*, т. 6: *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки. Первая половина XVI в.* (toliau – ПИВБ, т. 6), сост. М. М. Кром, Москва–Варшава, 2002, док. № 7, с. 56: *А бояр на замку усего было 4 старших и с паном Романом городничим, (...)*.

⁷⁹ 1528 m. LDK kariuomenės surašymo dalyje, kurioje išvardijami Vitebsko kunigaikščiai, bajorai ir miestiečiai, Romanas Gerasimovičius įrašytas pirmas (*LM 523*, p. 141).

⁸⁰ Apie tai žr. В. Варонін, Палітычны лад Полацкага ваяводства ў першай палове XVI ст., *Беларускі Гістарычны Агляд*, т. 5, сш. 1, Менск, 1998, с. 27–66; *Полоцкіе граматы XIII – начала XVI века*, т. 2, отв. ред. А. Л. Хорошкевич, Москва, 2015, с. 58, 220, 224.

II. 1. Vitebsko pilininko Gerasimo palikuonys vietos valdžios elite

Tarp Vitebsko pareigūnų, be jau minėtų, aptinkame ir daugiau vietinės kilmės asmenų. M. Makaravo duomenimis, iš Vitebsko buvo kilę visi vaito pareigas aptariamuoju laikotarpiu ėję asmenys. Be Krupeničių šias pareigas buvo gavę Vitebsko miestiečiai Ivaška Aleknovičius, Jovas Charkovičius, Griša Aleknovičius Gutoras, Ivaška, Steponas Timofejevičius Luskina ir Vitebsko bajoras Jonas Michailovičius Selickis⁸³. Iš Vitebsko buvo kilę ir įvairias kitas vietos pareigybes gavę bajorai Lenka Borisovičius, Grigorijus ir Timofejus Ivaškovičiai, Ždanas Januškovičius bei Kostia Kuzminičius Kosovas.

Visų šių pareigūnų (11 asmenų) kilmę iš Vitebsko patvirtina Lietuvos Metrikos ir kitų šaltinių duomenys⁸⁴, tačiau jų tėvai, broliai ar kiti artimesni giminaičiai (neskaitant

⁸¹ Ankstyviausias mums žinomas Bogdano Romanovičiaus Gerasimovičiaus, kaip Vitebsko tiltininko, paminėjimas datuojamas 1568 m. gegužės 20 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 1), vėliausias – 1582 m. vasario 21 d. (ten pat, b. 23280, l. 1v).

⁸² Dėl Balcerio Bogdanovičiaus Starosielskio turėtų pareigų žr. D. Vilimas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006, p. 149, 150. Starosielskio testamentas patvirtina, kad jo tėvas buvo Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius (*Историко-юридические материалы, извлеченные из актов книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива Дм. Ив. Довгялло*, вып. 31: Акты Витебскаго земскаго суда 1601 г., Витебск, 1903, док. № 15, с. 67).

⁸³ Žr. M. Макараў, *Ад пасада...*, с. 118–120.

⁸⁴ Vitebsko miesto vaito pareigas ėjusių asmenų kilmę, kaip minėjau, yra aptaręs M. Makaravas. Grigorijus ir Timofejus Ivaškovičiai kaip Vitebsko bajorai minimi pareigybių suteiktis fiksuojančiuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštuose (*LM 12*, dok. nr. 354, 357, p. 309, 310). Tuo tarpu Lenka Borisovičius,

palikuonių) šaltiniuose neminimi arba minimi labai retai⁸⁵. Jie nepriklausė įtakingiausioms Vitebsko bajorų ir miestiečių šeimoms, tačiau tapę pareigūnais galėjo lygiuotis su šių šeimų atstovais. Iš miestiečių kilęs Vitebsko miesto vaitas Steponas Timofejevičius Luskina netgi sugebėjo gauti bajorystę⁸⁶.

Iš 38 Vitebsko pareigūnų 4 buvo nevietinės kilmės asmenys. Tai Petras Timofejevičius Kisielius, Andrejus Vrocenskis ir Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkai Vaitiekus Prūsas bei Mikalojus Sklečevskis. Ankstesnėje straipsnio dalyje minėjome, kad Kisielius buvo kilęs iš Voluinės, o Vrocenskis – iš Palenkės. Vaitiekas Prūso asmenvardis leidžia spėti, kad jis galėjo būti kilęs iš Prūsijos. Tuo tarpu dėl Mikalojaus Sklečevskio kilmės vietos neturime jokių prielaidų. Viename dokumente jis pats buvo paliudijęs, kad atvyko į Vitebską iš kitur, tačiau savo kilmės vietos nepaminėjo⁸⁷.

Vieno pareigūno – Fiodoro Daniljevičiaus – kilmė yra neaiški. Anot Seweryno Uruskiego, Fiodoras Daniljevičius ir jo palikuonys Chrapovickiai buvo kilę iš Mazovijos. Iš ten ši giminė esą persikėlė į Voluinę, o paskui ir į kitas LDK žemes⁸⁸. Albertas Kojalavičius-Vijūkas Chrapovickius kildino iš Voluinės⁸⁹. Tačiau šio regiono bajorijos istorijai skirtuose šiuolaikinių istorikų darbuose apie Fiodorą Daniljevičių ir Chrapovickių giminę net neužsimenama⁹⁰. Be to, viename Lietuvos Metrikos dokumente Fiodoras Daniljevičius minimas kaip Vitebsko bajoras⁹¹. Todėl tikėtina, kad jis buvo kilęs iš Vitebsko.

Ždanas Januškovičius ir Kostia Kuzminičius Kosovas kaip Vitebsko bajorai dažnai minimi Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų bylų knygų aktuose.

⁸⁵ Žinoma siek tiek informacijos apie Stepono Timofejevičiaus Luskinos tėvą Timofejų Luskina (žr. *Herbarz szlachty prowincyi witebskiej*, Kraków, 1899, s. 71).

⁸⁶ М. Макараў, Мейскія ўлады..., с. 161; М. Макараў, *Ад nacada...*, с. 120. Luskinos turėjo Odronvonžo herbą (*Herbarz polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany przez K. Łódzia-Czarnieckiego*, t. 2, Gniezno, 1881–1882, s. 62; A. Kojalavičius-Vijūkas, min. veik., p. 394; Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza S. J. Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają* (toliau – Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza*), Kraków, 1897, s. 186; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 10 (Łuba–Miec), opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora, Warszawa, 1913, s. 54).

⁸⁷ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 319.

⁸⁸ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 2 (Bron–Czek), opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora, Warszawa, 1905, s. 249.

⁸⁹ A. Kojalavičius-Vijūkas, min. veik., p. 114; Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza*, s. 52.

⁹⁰ Žr. asmenvardžių rodykles leidiniuose: I. O. Ворончук, min. veik.; Н. Яковенко, min. veik.

⁹¹ *LVI A*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 30v.

II. Pareigūnų ryšiai su valdovo dvaru

Ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru aptariamuoju laikotarpiu buvo aktualūs įvairių LDK regionų (taip pat ir Vitebsko) kilmingiesiems. Tarnyba valdovo dvare teikė galimybę užmegzti naudingas pažintis su kitų valstybės regionų kilmingaisiais, centrinio valstybės administracinio aparato pareigūnais bei svečiais iš užsienio kraštų, gauti valdų ir pareigų tiek savo gimtajame, tiek ir kituose valstybės regionuose⁹².

Atlikto empirinio tyrimo duomenys rodo, kad valdovo dvarionimis yra buvę 8 Vitebsko pareigūnai: Lenka Borisovičius⁹³, Fiodoras Daniljevičius⁹⁴, Andrejus⁹⁵ ir Romanas⁹⁶ Gerasimovičiai, Kostia Kuzminičius Kosovas⁹⁷, Jonas Michailovičius Selickis⁹⁸ ir Ivanas Jackovičius⁹⁹ bei Dovydas Ivanovičius¹⁰⁰ Zelepugos. Prie jų būtų galima priskirti ir Mitią Romeikovičių, minimą 1486 m. kovo 27 d. bei 1488 m. kovo 6 d. sudarytuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero išmokų įrašuose (taigi susijusį su valdovo dvaru)¹⁰¹. Informaciją apie šių asmenų ryšius su valdovo dvaru pateikiame 2 lentelėje.

⁹² R. Petrauskas, Aleksandro Jogailaičio dvaras ir jo sąskaitų knygos, *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas, Vilnius, 2007, p. XVI–XVIII, XXIII; R. Petrauskas, Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys*, ats. red. R. Petrauskas, Vilnius, 2007, p. 51; E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 64–65.

⁹³ Žygimanto Senojo dvarionimi buvo prieš 1541 m. sausio 18 d. (*Lietuvos Metrika (1540–1541), 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*) (toliau – LM 229), parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 2003, dok. nr. 160, p. 101).

⁹⁴ Žygimanto Senojo dvarionimi tapo prieš 1541 m. kovo 18 d., kaip dvarionis dar minimas 1542 m. rugpjūčio 11 d. (LM 229, dok. nr. 260, p. 164; *Lietuvos Metrika (1542), 11-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*) (toliau – LM 230), parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė, Vilnius, 2001, dok. nr. 20, p. 21).

⁹⁵ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1528 m. spalio 29 d. (LMAVB RS, f. 43, b. 23223, l. 2).

⁹⁶ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1507 m. lapkričio 8 d. – 1524 m. birželio 26 d. (LM 8, dok. nr. 158, 273, p. 163, 228; LM 12, dok. nr. 349, p. 307; LMAVB RS, f. 43, b. 16889, l. 1). Atrodo, kad valdovo dvarionimi jau buvo Aleksandro Jogailaičio valdymo laikais, tačiau tikslūs metai nežinomi (K. Pietkiewicz, Dwór Litewski wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506), *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, Aneks II. Dworzanie litewscy Aleksandra Jagiellończyka, p. 112).

⁹⁷ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1523 m. liepos 2 d. (LM 12, dok. nr. 208, p. 235).

⁹⁸ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1514 m. balandžio 15 d. – 1525 m. rugpjūčio 21 d. (LM 12, dok. nr. 38, 516, p. 141, 406; LM 25, dok. nr. 104, 105, p. 163, 164; ПИБ, т. 20, Книга первая судебных дел (1510–1517) (toliau – Кн. 1 СД), док. № 63, с. 79; ten pat, Книга третья судебных дел (1518–1522), док. № 12, 13, 21, с. 1217, 1219, 1230).

⁹⁹ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1522 m. birželio 12 d. (LMAVB RS, f. 43, b. 16889, l. 1).

¹⁰⁰ Kaip Žygimanto Augusto dvarionis minimas 1567 m. lapkritį (LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 223v).

¹⁰¹ LM 4, dok. nr. 1.7, 18.3, p. 38, 75. Anot K. Pietkiewicziaus, Lietuvos Metrikos 4-ojoje Užrašymų knygoje esantys Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero išmokų įrašai atspindi šio valdovo dvaro struktūrą ir sudėtį (K. Pietkiewicz, Dwór Litewski..., p. 79, 84). Su šia mintimi galime sutikti. Kazimiero išmokų įra-

2 lentelė. Vitebsko pareigūnų ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru

Pareigūnas	Tarnyba valdovo dvare, paskirtos išmokos	Užimamos pareigos Vitebske
Borisovičius, Lenka	Žygimanto Senojo dvarionis prieš 1541 01 18	bebrininkas 1531 02 05 – 1532 04 15 medžioklis 1546 07 20 – 1553 04 16
Daniljevičius, Fiodoras	Žygimanto Senojo dvarionis prieš 1541 03 18 – 1542 08 11	vėliavininkas 1558 03 18 – 1580 05 27
Gerasimovičius, Andrejus	Žygimanto Senojo dvarionis 1528 10 29	medžioklis 1524 07 30
Gerasimovičius, Romanas	Aleksandro dvarionis (tiksliai data nežinoma) Žygimanto Senojo dvarionis 1507 11 08 – 1524 06 26	pilininkas 1524 06 26 – 1547 08 17 vėliavininkas 1524 06 26 – 1544 07 15
Kosovas, Kostia Kuzminičius	Žygimanto Senojo dvarionis 1523 07 02	raktininkas 1551 06 24 – 07 17; po 1554 01 28? – prieš 1556 03 25
Romeikovičius, Mitia	Kazimiero paskirtos išmokos 1486 03 27 ir 1488 03 06	pilininkas 1496 06 28
Selickis, Jonas Michailovičius	Žygimanto Senojo dvarionis 1514 04 15 – 1525 08 21	miesto vaitas prieš 1525 08 21 – 1531 02 11
Zelepuga, Dovydas Ivanovičius	Žygimanto Augusto dvarionis 1567 11	raktininkas prieš 1556 03 25 – 1566 12 15
Zelepuga, Ivanas Jackovičius	Žygimanto Senojo dvarionis 1522 06 12	raktininkas 1538 08 23 – 1540 08 24

6 asmenys – Fiodoras Daniljevičius, Romanas Gerasimovičius, Kostia Kuzminičius Kosovas, Mitia Romeikovičius, Jonas Michailovičius Selickis ir Ivanas Jackovičius Zelepuga – valdovo dvarionimis tapo arba užmezgė su dvaru ryšius anksčiau, nei gavo pareigybes Vitebske. Sprendžiant pagal šaltinių duomenis, Mitia Romeikovičius jau nebegavo valdovo išmokų, o Fiodoras Daniljevičius, Kostia Kuzminičius Kosovas ir Ivanas Jackovičius Zelepuga nebebuvo valdovo dvarionys tuo metu, kai ėjo pareigas Vitebske. Tačiau tikėtina, kad anksčiau užmezgti ryšiai su valdovo dvaru turėjo tiesioginės įtakos

šiuose minimi asmenys atitinka istoriografijoje aptartą *valdovo dvaro plačiąją prasme (curia maior)* sampratą, pagal kurią dvaro dalimi galime laikyti visus valdovo aplinkoje pasirodančius asmenis (žr. J. Skibniewska, *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin, 2015, s. 14).

vėliau paskiriant šiuos asmenis Vitebsko pareigūnais. Taip neabejotinai buvo Romano Gerasimovičiaus ir Jono Michailovičiaus Selickio, kurie Vitebsko pareigybes gavo dar tebebūdami valdovo dvarionimis, atvejais.

Jau pirmoje straipsnio dalyje aptarėme aplinkybes, kuriomis Romanui Gerasimovičiui 1524 m. birželio 26 d. buvo suteiktos Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigybės. Tačiau reikia pridurti, kad ši suteiktis rodo išskirtinę Lietuvos didžiojo kunigaikščio malonę – tas pats Vitebsko kilmingasis vienu metu gavo net dvi vietas valdžios pareigybes. Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, aptariamuoju laikotarpiu, be Romano Gerasimovičiaus, dvi Vitebsko pareigybes vienu metu turėjo tik Gurka Aleknovičius, po Gerasimovičiaus ėjęs tas pačias Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigas (žr. Priedą)¹⁰².

Išskirtinės valdovo malonės Romanui Gerasimovičiui viena iš priežasčių neabejotinai buvo jo ilgametė tarnyba valdovo dvare. Tačiau prie šio bajoro staigaus šoktelėjimo karjeros laiptais prisidėjo ir kitos ne mažiau svarbios aplinkybės. Lietuvos didžiojo kunigaikščio rašte užsiminta, kad Gerasimovičiui Vitebsko pilininko pareigas savo noru perdavė buvęs pilininkas Senka Daškovičius, o kiti vietos bajorai ir Vitebsko vaivada tam neprieštaravo¹⁰³. Gerasimovičius šioms pareigoms parinktas neatsitiktinai. Jis priklausė vienai įtakingiausių tuo metu Vitebsko bajorų šeimų ir dar prieš gaudamas pilininko bei vėliavininko pareigas užėmė labai aukštas pozicijas vietos visuomenėje¹⁰⁴. Taigi šių pareigų suteikimą Gerasimovičiui nemažai lėmė anksčiau susiklosčiusi jo visuomeninė padėtis.

Kito Žygimanto Senojo dvarionio – Jono Michailovičiaus Selickio padėtis buvo kitokia nei Romano Gerasimovičiaus. 1525 m. rugpjūčio 21 d. patvirtindamas Selickiui Vitebsko miesto vaito pareigybę, Lietuvos didysis kunigaikštis atsižvelgė į neįvardytų Ponų tarybos narių ir Vitebsko miestiečių užtarimą¹⁰⁵. Savo padėtimi ir įtaka Vitebsko visuomenėje Selickis tikrai neprilygo Romanui Gerasimovičiui. Todėl siekiant pareigybės patvirtinimo jam reikėjo ne tik valdovo ir vietos gyventojų palankumo kaip Gerasimo-

¹⁰² Aptariamuoju laikotarpiu dvi ar daugiau vietos valdžios pareigybes tuo pačiu metu turėdavo ir kitų LDK regionų kilmingieji. Pavyzdžiui, Polocko bajorui Vasilijui Michailovičiui Korsakui 1552 m. buvo patvirtinta Polocko pilininko pareigybė ir suteiktos tįjūno bei raktininko pareigybės (*Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (toliau – MBKL 28)*, падрыхтоўка тэкстаў да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск, 2000, док. № 148, с. 188–189). Ivanas Jackovičius Borzobohatj Krasenskis 1558–1562 m. ėjo Lucko pilininko, raktininko, tiltininko ir vaito pareigas (*Urzędniccy dawniej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy, t. 3: Ziemie ruskie, z. 5: Urzędniccy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. M. Wolski, Kórnik, 2007, s. 70–71, 77, 81, 169).

¹⁰³ *LM 12*, dok. nr. 349, p. 307.

¹⁰⁴ 1523 m. gruodžio 24 d. datuojamame Vitebsko bajorų rašte Romanas Gerasimovičius, dar neturėdamas jokių pareigybių, minimas tarp liudininkų iškart po Vitebsko pilininko Senkos Daškovičiaus ir prieš raktininką Gurką Aleknovičių (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v).

¹⁰⁵ *LM 12*, dok. nr. 516, p. 406–407.

vičiaus atveju, bet ir Ponų tarybos narių užtarimo. Ši aplinkybė rodo, kad valdovo dvare užmegzti ryšiai su įtakingais didikais buvo labai svarbūs siekiant karjeros. Tačiau Selickį galbūt užtarė ne tik jie. 1529 m. spalio 30 d. jis minimas kaip Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos dvarionis¹⁰⁶.

Iš visų valdovo dvare tarnavusių Vitebsko pareigūnų 2 asmenys – Andrejus Gerasimovičius ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga – kaip dvarionys minimi po to, kai baigė savo karjerą Vitebske. Šią aplinkybę sunku vienareikšmiškai įvertinti. Tikėtina, kad tapdami valdovo dvarionimis Gerasimovičius ir Zelepuga tikėjosi gauti aukštesnes pareigas, nei ėjo anksčiau. Būtent taip susiklostė kito valdovo dvarionio – Lenkos Borisovičiaus – karjera. Pirmiausia jis ėjo Vitebsko bebrininko pareigas (1531–1532 m.), vėliau tapo Žygimanto Senojo dvarionimi (prieš 1541 m. sausio 18 d.), o galiausiai gavo Vitebsko medžioklio pareigas (jas ėjo 1546–1553 m.)¹⁰⁷.

III. Pareigūnų ryšiai su Vitebsko vietininkais ir vaivadamis

Aptariamuoju laikotarpiu vienas svarbiausių veiksnių, turėjusių įtakos Vitebsko kilmingųjų karjerai, buvo ryšiai su įtakingiausiais vietos valdžios pareigūnais – vietininkais ir (nuo 1511 m.) vaivadamis. Pačiais glaudžiausiais galime laikyti giminystės ryšius. Tačiau iš visų aptariamojo laikotarpio Vitebsko pareigūnų tokiais ryšiais pasigirti galėjo tik broliai Daškovičiai. Kur kas dažnesni vietininkų ir vaivadų protekcijos atvejai, kurių nelėmė giminystės ryšiai¹⁰⁸. Taip pat žinomi atvejai, kai vietos kilmingieji tarnaudavo šių pareigūnų administracijoje. Tiesa, tokia tarnyba neretai būdavo tik laikina. Pavyzdžiui, Dovydas Ivanovičius Zelepuga Vitebsko vaivados administracijoje tarnavo iki tapdamas Vitebsko raktininku ir valdovo dvarionimi¹⁰⁹. Ilgalaikę tarnybą vietininkams ir vaivados rinkdavosi ne tiek jau ir daug vietos kilmingųjų. Kita vertus, šie pareigūnai į Vitebs-

¹⁰⁶ *LM* 25, dok. nr. 106, p. 164.

¹⁰⁷ Sprendžiant pagal Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų knygos dokumentų liudininkų sąrašuose minimų Vitebsko pareigūnų išvardijimo eiliškumą, medžioklio pareigybė buvo aukštesnė už bebrininko pareigybę (žr. *Беларуські аpxiў*, т. 2, док. № 136, 137, с. 103, 104). Todėl galime teigti, kad gautos Vitebsko medžioklio pareigos buvo Lenkos Borisovičiaus karjeros viršūnė.

¹⁰⁸ Pavyzdžiui, 1496 m. suteikdamas valdą Vitebsko pilininkui Mitiai Romeikovičiui, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras atsižvelgė į tuometinio Vitebsko vietininko Stanislovo Hlebavičiaus (1495–1501 m.) užtarimą (*Lietuvos Metrika, knyga nr. 6 (1494–1506), Užrašymų knyga 6* (toliau – *LM* 6), parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, dok. nr. 152, p. 127–128). Ankstesnėje straipsnio dalyje aptarėme atvejus, kai Vitebsko vaivados XVI a. šeštajame dešimtmetyje patys skirdavo Vitebsko gyventojus vietos valdžios pareigūnais.

¹⁰⁹ 1551 m. sausio 11 d. jis minimas kaip Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadžio Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio paskirtas vižas (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16812, l. 12).

ką atsigabendavo svetimkilmių tarnų¹¹⁰. Turime nemažai informacijos apie vietininkams bei vaivados tarnavusius asmenis ir jų galimybes gauti vietos valdžios pareigybes.

Ankstesnėje straipsnio dalyje aptarėme atvejį, kai Vitebsko vaivada Jonušas Stanislovaitis Kostevičius 1516 m. buvo vietos gyventojų apkaltintas dėl Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių suteikimo savo tarnams¹¹¹. Jam būnant vaivada šaltiniuose neminimas nė vienas šias pareigas ėjęs asmuo. Tiesa, viename dokumente paminėtas Kostevičiaus arklidininkas Bogdanas Belinickis¹¹². Tačiau neaišku, ar jis arklidininku buvo prieš valdovui priimant 1516 m. teismo sprendimą, ar po to. Taip pat nežinome, ar Belinickis iš tiesų pakeitė Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamą Vitebsko arklidininką, ar buvo tik vaivados dvaro pareigūnas. Savo arklidininkus turėjo ir vėlesni Vitebsko vaivados Ivanas Bogdanovičius Sapiega¹¹³, Jonas Jurjevičius Hlebavičius¹¹⁴, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹¹⁵, tačiau šaltinių duomenys nerodo, kad šie vaivadų pareigūnai būtų pakeitę Vitebsko arklidininkus¹¹⁶. Taigi neturime pagrindo priskirti mums žinomų Vitebsko vaivadų arklidininkų vietos valdžios pareigūnų grupei.

Vitebsko vietininkų bei vaivadų dvaruose tarnavo ir įvairūs kiti pareigūnai. Savo maršalkas turėjo Jonas Chodkevičius¹¹⁷, kunigaikštis Michailas Ivanovičius Zaslavskis (Vitebsko vietininkas 1494–1495 m.)¹¹⁸, Jonas Jurjevičius Hlebavičius¹¹⁹, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹²⁰, raikytojus – Jonušas Stanislovaitis Kostevičius¹²¹, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹²², vartų saugotoją (*воротный*) – Stanislovas Petraitis Kiška¹²³. Itin daug informacijos yra apie vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos dvaro sudėtį. 1533 m. minimas jo dvarionis Augustinas, 1538–1539 m. – maršalka Motiejus Jundilas, kamarininkai Choma Mitkovas Maskevičius, Ivanas Ščelka, Nekrašas ir buvęs

¹¹⁰ Įvairios kilmės asmenų tarnyba LDK didikų namų ūkiuose buvo įprastas reiškinys (plg. E. Saviščevas, Tarnybininkai...; E. Saviščevas, *Žemaitijos savivalda...*, p. 150).

¹¹¹ *РИБ*, т. 20, Кн. 2 СД, док. № 243, с. 925.

¹¹² *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 62, с. 42. Bogdanas Belinickis buvo Vitebsko bajoras (*LM 523*, p. 141).

¹¹³ *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 62, с. 42.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ *Lietuvos Metrika (1555–1558), 37-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)* (toliau – *LM 251*), parengė I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2010, dok. nr. 9, p. 34.

¹¹⁶ 1531 m. sausio 9 d. Vitebsko arklidininkas Vasilijus Andrejevičius Kopotas dalyvavo tuometinio Vitebsko vaivados Jono Jurjevičiaus Hlebavičiaus arklidininko Ivano Boreišino bylos svarstyme (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 62, с. 43).

¹¹⁷ *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 54, с. 38–39.

¹¹⁸ Ten pat, dok. nr. 97, p. 69.

¹¹⁹ Ten pat, dok. nr. 74, 88, 368, p. 50, 61, 259.

¹²⁰ *LMAVB RS*, f. 43, b. 16826, l. 1; ten pat, b. 16828, l. 1; ten pat, b. 16829, l. 2v.

¹²¹ Ten pat, b. 23350, l. 1, 3; *РИБ*, т. 20, Кн. 1 СД, док. № 376, с. 507.

¹²² *LM 251*, dok. nr. 9, p. 34.

¹²³ *LMAVB RS*, f. 43, b. 23239, l. 1, 1v.

kamarininkas Stasis Deržka, 1539 m. – raštininkas Vasilijus Tiškovičius ir Liubaškovo dvaro vietininkas Jonas Slepovronskis, 1540 m. – dvaro raktininkas Breskis¹²⁴. Visi minėti Vitebsko vietininkų bei vaivadų dvaro pareigūnai vykdė įvairias savo ponų paskirtas užduotis, susijusias su jų namų ūkių administravimu, teismine veikla. Tačiau kaip ir vaivadų arklidininkų atveju šaltiniuose neminama, kad šie pareigūnai būtų vykdę Vitebsko vietos valdžios pareigūnams priklausiusias pareigas.

Kitokia buvo Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkų Vaitiekaus Prūsos, Ždano Janušковиčiaus ir Mikalojaus Sklečevskio padėtis. Lietuvos Metrikos 9-osios Teismų bylų knygos duomenys rodo, kad šių asmenų veikla neapsiribojo tik vaivados namų ūkiu. Tiltininko pareigas ėjęs Vaitiekus Prūsas dalyvavo nagrinėjant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžių Vitebsko pavieto gyventojų bylą dėl tiltų tiesimo priedžiūgės¹²⁵. Šio pareigūno paskyrimą neabejotinai turėtume sieti su 1544 m. spalio 11 d. dokumente minima neteisėta Vitebsko vaivadų praktika, kai Vitebsko tiltininku būdavo skiriamas vaivados tarnybininkas¹²⁶. Iš kito dokumento aiškėja, kad medžioklio pareigas ėjęs Mikalojus Sklečevskis ir bebrininko pareigas ėjęs Ždanas Janušковиčius buvo atsakingi būtent už valdovui priklausančių medžioklės plotų ir bebrynų priežiūrą¹²⁷. Kločkos pavartotas Sklečevskio įvardijimas „mūsų Vitebsko medžioklis“¹²⁸ taip pat rodo šio asmens gerokai platesnes nei vien tik vaivados namų ūkio pareigūno funkcijas.

Minėti trys Kločkos tarnybininkai nuo kitų Vitebsko pareigūnų, šaltiniuose dažnai vadinamų „žemės“ pareigūnais, skyrėsi tuo, kad jie neturėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio patvirtinimo eiti turimas pareigas. Tačiau vargu, ar jų atliekamos funkcijos labai skyrėsi nuo jų pirmtakų pareigų. Mikalojus Sklečevskis teigė medžioklio pareigas atliekantis taip, „kaip ir prieš tai kiti medžiokliai“¹²⁹. Dėl šios priežasties jį, kaip ir tiltininką Vaitiekų Prūsą bei bebrininką Ždaną Janušковиčių, galime laikyti Vitebsko vietos valdžios pareigūnais.

Jau minėjome, kad Vaitiekus Prūsas ir Mikalojus Sklečevskis buvo kilę ne iš Vitebsko, o Ždanas Janušковиčius buvo vietos bajoras. Pastarasis Vitebsko vaivada Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai tarnavo ne iki gyvenimo pabaigos. 1542 m. rugsėjo 22 d. Janušковиčius minimas kaip velionio Šimkaus Mackaičio tarnybininkas¹³⁰. Beje, tarnybininko karjerą rinkosi ir jo sūnūs Bogdanas bei Grigorijus Ždanovičiai Januškovskiai. Abu

¹²⁴ Ten pat, b. 16809, l. 1v; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 5, 48, 74, 81, 83, 84, 113, 142, 146, 180, с. 63, 107, 143, 153, 157, 160, 209, 246, 247, 256, 315.

¹²⁵ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 143, с. 250.

¹²⁶ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–78v.

¹²⁷ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 319–321.

¹²⁸ Ten pat, p. 319: *ловъчьи наш витебъскши*.

¹²⁹ Ten pat, p. 320: *(...) яко и перед тымъ ингышыи ловъчьи (...)*.

¹³⁰ *LM 230*, док. nr. 33, p. 35.

jie tarnavo Vitebsko vaivada Stanislovui Mikalojaičiui Pacui (1566–1588 m.¹³¹). Bogdanas 1574–1583 m. minimas kaip Vitebsko pavaivadis¹³², o Grigorijus 1584 m. buvo Paco vietininku Suražo pilyje (Vitebsko paviete)¹³³.

Savitą padėtį Vitebsko valdžios struktūroje užėmė vietininkų bei vaivadų skiriami pavaduotojai (pavietininkiai bei pavaivadžiai) ir pilies raštininkai. Kai vietininko ar vaivados nebūdavo Vitebske, jo pavaduotojas perimdavo administracijos kontrolę į savo rankas. Mums žinomi aptariamojo laikotarpio pavietininkiai bei pavaivadžiai (žr. Priedą) buvo įvairios kilmės asmenys¹³⁴. Tik nedaugelis iš jų, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, palaikė ilgalaikius ryšius su Vitebsko visuomene¹³⁵. Tačiau neturime duomenų, jog vietos gyventojai aptariamoju laikotarpiu būtų rimčiau konfliktavę su vietininkų bei vaivadų pavaduotojais. Šie administracinius ir teisminius reikalus neretai tvarkydavo kartu su kitais Vitebsko pareigūnais ir pareigų neturėjusiais vietos gyventojais¹³⁶, o esant kritinei situacijai netgi rengdavo bendrus slaptus pasitarimus¹³⁷. Be to, neturime pagrindo

¹³¹ J. Wolff, min. veik., p. 87.

¹³² Ankstyviausias mums žinomas Bogdano Ždanovičiaus Januškovskio kaip Vitebsko pavaivadžio paminėjimas datuojamas 1574 m. balandžio 19 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23282, l. 1), vėliausias – 1583 m. gegužės 13 d. (ten pat, b. 23321, l. 1).

¹³³ *LVI A*, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 28v, 29.

¹³⁴ Pavyzdžiui, Jono Jurjevičiaus Hlebavičiaus pavaivadis Lukašas Fiodorovičius Bezkis veikiausiai buvo atvykęs iš Lenkijos (1558 m. minimas kaip Lenkijos karalystės žemionis) (plg. *LM 251*, dok. nr. 88, p. 109; R. Ragauskienė, Vilniaus vietininkai ikireforminiame Viliaus pilies teisme 1542–1566 m.: nuo Luko Bezskio iki Stanislovo Hamšėjaus, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-čiui*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2012, p. 466); Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio pavaivadis Ivanas Jackovičius Strežovskis buvo Polocko žemės bajoras (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 42v; ten pat, knyga nr. 248, l. 152v, 153; ten pat, knyga nr. 249, l. 79–79v; *Полоцкая ревизия 1552 года*, к изданию приготовил И. И. Лаппо, Москва, 1905, с. 120–122), o Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadis Michailas Sokuras buvo kilęs iš Smolensko (M. M. Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, 2-е издание, Москва, 2010, с. 280).

¹³⁵ Tokius ryšius neabejotinai palaikė Stanislovo Petraičio Kiškos ir Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis, turėjęs valdų Vitebsko paviete ir 1566 m. tapęs Vitebsko pakamariu (H. Lulewicz, Sokoliński (Drucki Sokoliński) Paweł, *Polski słownik biograficzny*, t. 40/1, z. 164 (Soczyński Karol – Sokolowski Marian), redaktor naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków, 2000, s. 49–50). Vis dėlto J. Kiaupienės atlikti tyrimai rodo, kad LDK vaivadų pavaduotojai paprastai keliaudavo kartu su savo ponais iš vienos darbo vietos į kitą. Istorikė prie tokios išvados priėjo aptarusi Lukašo Fiodorovičiaus Bezskio, kuris yra buvęs Jono Jurjevičiaus Hlebavičiaus pavaivadžiu Vitebske, karjeros istoriją (J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003, p. 152).

¹³⁶ *LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1; *LVI A*, MKF-9 (Mikrofilmų iš Latvijos kolekcija) (toliau – MKF-9), ap. 2, b. 19–136, l. 1, 2.

¹³⁷ *ПИВЕ*, т. 6, док. № 7, с. 56: (...) пана Сопежин намесник Василко з бояры почали раду радить, на месте у церкви замкнувши, (...).

teigti, kad pavietininkiai ir pavaivadžiai turėjo kokios nors įtakos skiriant vietos valdžios pareigybes. Vienintelio mums žinomo aptariamojo laikotarpio Vitebsko pilies raštininko Fiodoro Furso (žr. Priedą) santykiai su vietos visuomene irgi, atrodo, nebuvo konfliktiški. Kita vertus, jis buvo susijęs su šia visuomene (turėjo valdų Vitebsko paviete¹³⁸).

Išvados

Svarbiausių Vitebsko pareigūnų – vietininkų ir vaivadų – skyrimo ir nušalinimo nuo pareigų tvarka buvo apibrėžta visiems Vitebsko gyventojų sluoksniams skirtose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose. Tačiau kitų vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarka šiose privilegijose nebuvo aptarta. Tai buvo padaryta tik valdovo teismo priimtuose sprendimuose.

XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje į daugumą Vitebsko pareigybių (neskaitant vietininkų, vaivadų ir jų skiriamų pavaduotojų bei pilies raštininkų) legaliai pretenduoti galėjo tik vietinės kilmės asmenys. Tai buvo suvokiama kaip viena pagrindinių jų teisių. Tačiau XVI a. pirmoje pusėje kai kurie Vitebsko vaivados (Jonušas Stanislovaitis Kostevičius, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis) mėgino perimti vietos valdžios pareigybių skyrimo kontrolę į savo rankas ir skirti pareigūnais savo tarnus (nebūtinai vietinės kilmės). Tokie mėginimai sukeldavo Vitebsko gyventojų nepasitenkinimą ir skatindavo juos kreiptis į valdovo teismą. Jame neteisėtos vaivadų pertvarkos formaliai būdavo atšaukiamos.

Vis dėlto XVI a. šeštajame dešimtmetyje svetimkilmiams asmenims tapo legaliai prieinamos ne tik Vitebsko vaivados, pavaivadžio, pilies raštininko, bet ir kitos vietos valdžios pareigybės. Tačiau tai buvo susiję ne su vaivadų pastangomis, o su pasikeitusia regiono piliečio samprata, leidusia gauti vietos valdžios pareigybes ne tik Vitebsko žemėje gimusiems, bet ir valdų čia įsigijusiems svetimkilmiams asmenims.

Vitebsko pareigūnų nominacijos teisė priklausė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Žygimanto Senojo laikais Vitebsko vietininkai ir vaivados formaliai neturėjo jokios teisės kištis skiriant daugelį kitų vietos valdžios pareigybių. Išimtį sudarė tik nuo vietininkų ir vaivadų tiesiogiai priklausomi pavietininkiai, pavaivadžiai ir pilies raštininkai. Tačiau Žygimanto Augusto laikais padėtis pasikeitė. XVI a. šeštajame dešimtmetyje atsirado galimybė vaivadomis skirti ir kitus Vitebsko pareigūnus, bet tokius paskyrimus vis tiek turėdavo patvirtinti Lietuvos valdovas. Tai galime vertinti kaip sąmoningą valdovo nuolaidą siekiant išvengti vaivadų savivalės. Tuo tarpu Vitebsko gyventojų įtaka pasireiškė

¹³⁸ *LVI*A, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 1.

galimybė siūlyti savo kandidatus atsilaisvinusioms pareigoms užimti. Valdovas į vietos gyventojų valią paprastai atsižvelgdavo.

Atliekant tyrimą nepavyko iki galo užpildyti informacijos apie Vitebsko arklidininko, bebrininko, medžioklio, miesto vaito, pilininko, raktininko, tiltininko ir vėliavininko pareigas ėjusius asmenis spragų. Tikslaus šias pareigas ėusių asmenų skaičiaus veikiausiai niekada nepavyks nustatyti. Vis dėlto išlikusių šaltinių duomenys leidžia daryti tam tikras išvadas. Dauguma mums žinomų pareigūnų priklausė įtakingoms Vitebsko bajorų šeimoms. Viena pagrindinių šių asmenų karjeros prielaidų buvo giminystės ryšiai, tėvų ir kitų giminaičių įtaka. Tarnyba valdovo dvare taip pat buvo svarbus veiksnys kylant karjeros laiptais. Ši tarnyba padėdavo gauti pareigas ne tik įtakingų bajorų šeimų nariams, bet ir eiliniams vietos bajorams. Išskirtinė buvo Vitebsko miesto vaito pareigybė, kurią beveik visada gaudavo vietos miestiečių sluoksnio atstovai.

Tarp visų mums žinomų aptariamojo laikotarpio Vitebsko arklidininkų, bebrininkų, medžioklių, miesto vaitų, pilininkų, raktininkų, tiltininkų ir vėliavininkų svetimkilmiai asmenys sudaro nedidelę dalį. Tačiau dėl informacijos fragmentiškumo negalime griežtai teigti, jog iš Vitebsko kilę bajorai ir miestiečiai visada vyravo vietos valdžios elite. Jų galimybės gauti Vitebsko pareigybes buvo sumažėjusios vaivadamis tapus Jonušui Stanislovaičiui Kostevičiui, Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai ir Jurgiui Vaitiekaičiui Nosilovskiui, kadangi jie neteisėtai (be valdovo patvirtinimo) įvairias pareigas patikėdavo savo tarnams. Neįmanoma tiksliai pasakyti, kiek vaivadų tarnų sugebėjo tapti Vitebsko pareigūnais ir kiek iš jų buvo svetimkilmiai asmenys. Be to, maždaug nuo XVI a. šeštojo dešimtmečio prasiskverbti į Vitebsko valdžios elitą galėjo ir vietos žemvaldžiais (žemionimis) tapę svetimkilmiai bajorai. Tikslus tokių asmenų skaičius taip pat lieka neaiškus.

Priedas. Vitebsko pareigūnai 1471–1564 m.¹³⁹

Arklidininkai

Ivaška Iljiničius

1473 m. sausio 9 d. (*ИИОМ*, вып. 21, док. № 123, с. 413)

Kopotas

apie XV a. aštuntą–devintą dešimtmetį¹⁴⁰ (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Fedka [Michailovičius]¹⁴¹

apie 1500 m. (*LM 6*, dok. nr. 352¹⁴², p. 228)

Timofejus Ivaškovičius

S 1524 m. liepos 4 d. (*LM 12*, dok. nr. 357, p. 310)

Bogdanas Andrejevičius Kopotas

S 1526 m. kovo 22 d. (*LM 12*, dok. nr. 571, p. 441)

Vasilijus Andrejevičius Kopotas

1530 m. rugpjūčio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 15, с. 14)

1532 m. gegužės 31 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 112, с. 79)

¹³⁹ Sudarydami pareigūnų sąrašus patikrinome istoriografijoje (žr. įvadinę straipsnio dalį) pateikiamus duomenis, juos pakoregavome ir papildėme. Nuorodas į istorikų darbus šiame priede pateikėme tik tais atvejais, kai negalėjome patikrinti juose esančių nuorodų į šaltinius. Priede nurodomi pagrindiniai faktai apie Vitebsko pareigūnus: ankstyviausias ir vėliausias pareigūno paminėjimai, pareigybės suteikties, patvirtinimo, atsisakymo, atėmimo datos, paminėjimai apie pareigūno mirtį, perėjimą į kitas pareigas. Jeigu tiksliai pareigybės suteikties data nežinoma, ją mėginama nustatyti tik tada, kai žinoma pareigybės patvirtinimo data. Duomenis apie pareigūno mirtį arba perėjimą į kitas pareigas nurodome tik tada, kai ši informacija padeda tiksliau apibrėžti asmens buvimo Vitebsko pareigūnu chronologines ribas. Šalia datų skliaustuose nurodome šaltinių ir literatūros santrumpas, kurias naudojome straipsnio tekste. Publikacijų, kurias naudojome sudarydami šiuos pareigūnų sąrašus, bet nepaminėjome straipsnio tekste, atveju šalia datos nurodome publikacijos santrumpą, o nuorodoje pateikiame visą jos aprašą. Priede naudojami simboliai: A – pareigybės atsisakymas; At – pareigybės atėmimas; k. – kunigaikštis; P – pareigybės patvirtinimas; S – pareigybės suteiktis; † – paminėjimas apie pareigūno mirtį; → – perėjimas į kitas pareigas.

¹⁴⁰ Dėl datavimo žr. 28 nuorodą.

¹⁴¹ *LM 6*, dok. nr. 352, p. 228 Vitebsko arklidininkas Fedka minimas be tėvavardžio. Su Michailovičiaus tėvavardžiu jis minimas *LM 14*, dok. nr. 706, p. 293.

¹⁴² Šio dokumento tekste nei metai, nei indiktas nenurodomi. *LM 6* publikacijos parengėjas Algirdas Baliulis dokumentą datuoja 1500 m., veikiausiai atsižvelgdamas į gretimų dokumentų datas. Tokią pačią dokumento datą nurodo ir Rusijoje 2012 m. parengtos Lietuvos Metrikos 6-osios Užrašymų knygos publikacijos rengėjai (*Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. 1(6): *Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика, 1494–1506 гг. Шестая книга записей Литовской метрики*, отв. ред. тома С. М. Каштанов, Москва, Санкт-Петербург, 2012, док. № 347, с. 244). Vis dėlto dokumentų chronologija šioje knygoje nėra visiškai nuosekli. Todėl 1500 m. datą, kalbant apie aptariamąjį dokumentą, reikėtų laikyti apytiksle.

Bogdanas Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]
1532 m. spalio 21–25 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 101, 138, с. 72, 105)
Vasilijus Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]
1533 m. kovo 9 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 13, с. 71)
Grigorijus Olferjevičius
S 1533 m. rugpjūčio 7 d. (*LM 17*, dok. nr. 375, p. 362)
Bogdanas Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]
1537 m. balandžio 29 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 29, с. 87)
1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

Bebrininkai

Lenka Borisovičius
1531 m. vasario 5 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 76, с. 51)
1532 m. balandžio 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 103, с. 73)
Fiodoras Mitkovičius
1532 m. rugpjūčio 18 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 127, с. 97)
apie 1533 m. balandžio 27 d. – gegužės 25 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 17, с. 74)
Ždanas Januškovičius
1538 m. rugpjūčio 11 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 59, с. 120)

Medžiokliai

Alekna Daškovičius
apie XV a. aštuntą–devintą dešimtmetį¹⁴³ (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)
Andrejus Gerasimovičius
S 1524 m. liepos 30 d. (*LM 12*, dok. nr. 355, p. 309)
Fiodoras Mitkovičius
S 1525 m. liepos 27 d. (*LM 14*, dok. nr. 525, p. 215)
Hlebas Vasiljevičius Šarka
1530 m. spalio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 44¹⁴⁴, с. 32)
1532 m. rugsėjo 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 93, 135–137, с. 65, 102–104)

¹⁴³ Dėl datavimo žr. 28 nuorodą.

¹⁴⁴ Leidinyje *Беларускі архіў*, т. 2 vardijant šio dokumento liudytojus, įvardijamas *ловчий Витебський* priskiriamas ne Hlebui Vasiljevičiui Šarkai, o Michailui Kureišovičiui. Tačiau kituose *Беларускі архіў*, т. 2 dokumentuose kaip medžioklis minimas ne Michailas Kureišovičius, o Hlebas Vasiljevičius Šarka. Todėl tenka konstatuoti, kad kableliai vardijant dokumento liudytojus buvo sudėlioti neteisingai, įvardijamas *ловчий Витебський* Michailui Kureišovičiui priskirtas neteisingai.

Mikalojus Sklečevskis

1540 m. balandžio 19 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 319)

Lenka Borisovičius

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1¹⁴⁵, док. № 23, с. 44)

1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

Miesto vaitai

Ivaška

apie 1486 m.¹⁴⁶ (*LM 5*, dok. nr. 76, p. 68, 69)

1495 m. kovo 31 d. (*LM 5*, dok. nr. 76, p. 68, 69)

Fiodoras Grigorjevičius Krupeničius

1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23236, l. 2v; *LVI A*, MKF-2, knyga nr. 288, l. 282)

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

Jonas Michailovičius Selickis

S prieš 1525 m. rugpjūčio 21 d. (*LM 12*, dok. nr. 516, p. 407)

P 1525 m. rugpjūčio 21 d. (*LM 12*, dok. nr. 516, p. 406–407)

1531 m. vasario 11 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 74, с. 50)

Ivanas Grigorjevičius Krupeničius

1531 m. gegužės 5 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 77, с. 53)

1540 m. rugpjūčio 24 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 204, 205, с. 349, 351)

Ivaška Aleknavičius

1543 m. (M. Макараў, Мейскія ўлады..., с. 160; M. Макараў, *Ад пасада...*, с. 119)

Griša Aleknavičius Gutoras

1547 m. kovo 24 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 31, l. 50v, 51)

1551 m. liepos 10 d. (*LVI A*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 7v)

A ne vėliau kaip 1553 m.¹⁴⁷ (*LVI A*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v)

¹⁴⁵ *Витебская старина*, т. 1, составил и издал А. Сапунов, Витебск, 1883.

¹⁴⁶ Аpyтiкслиаи датуojаmа ремiантис рамiнiјиму, јог Iвaшка Vитебско мiесто вaито рaреигас iјо тuо мету, кaи Vитебско вiетинику буво кунигaикштiс Iвaнас Јурјевiчiус Zаслaвскис (1486 м.).

¹⁴⁷ 1553 м. сaусio 7 д. датуojаmаmе докyментe минимa, кaд по Griшос Aleкнoвичiаус Gutopо Vитебско мiесто вaито рaреигас eјeс Jовас Chаркoвичiус вaиту тaпо „beveik prieš dvejus metus“ (*LVI A*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 4). Todiел galime teigti, kаd Chаркoвичiус вaито рaреигас gavo mаždaug pirmoje 1553 м. pusiје, o јо pirmtakas Gutoras šių рaреiгų atsisaki не vėliau kaip 1553 м.

Jovas Charkovičius

S apie 1553 m. pirmą pusę¹⁴⁸ (*LVIA*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 4)

P 1555 m. sausio 7 d. (*LVIA*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v–4v)

1555 m. birželio 7 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23252, l. 1)

† 1557 m. gruodžio 8 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86v)

Steponas Timofejevičius Luskina

S prieš 1557 m. gruodžio 8 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v)

P 1557 m. gruodžio 8 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v)

1579 m. balandžio 18 d. (*МБКЛ 272*¹⁴⁹, док. № 84, с. 211)

At prieš 1580 m. birželio 12 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 103)

Pavietininkiai ir (nuo 1511 m.) pavaivadžiai

Bogdanas Dmitrijevičius (Ivano Semionovičiaus Sapiegos pavietininkis arba pavaivadis)

tarp 1508 ir 1513 m.¹⁵⁰ (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 144, с. 252)

Ivaška Ivanovičius Merčinas (Ivano Semionovičiaus Sapiegos pavietininkis arba pavaivadis)

tarp 1508 ir 1513 m.¹⁵¹ (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 16, 64, с. 14, 43)

[Fiodoras] Polozas¹⁵² (Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos pavaivadis)

1522 m. birželio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23219, l. 1)

1527 m. kovo 27 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 31, l. 36v–37)

Vasilka (Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos pavaivadis)

1528 m. liepos 8 d. (*ПИБЕ*, т. 6, док. № 7, с. 56)

Lukašas Fiodorovičius Bezakis (Jono Jurjevičiaus Hlebavičiaus pavaivadis)

1530 m. rugpjūčio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 16, с. 14)

po 1531 m. gruodžio 17 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 88, с. 61)

¹⁴⁸ Dėl datavimo žr. ankstesnę nuorodą.

¹⁴⁹ *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 272 (1576–1579). Кніга судовых спраў № 58 (Копія канца XVI ст.)*, падрыхтаваў А. А. Мяцельскі, Мінск, 2015.

¹⁵⁰ Аpyткслiai datuoti galima pagal laiką, kai Vitebsko vietininku ir (nuo 1511 m.) vaivada buvo Ivanas Semionovičius Sapiega.

¹⁵¹ Аpyткслiai datuoti galima pagal laiką, kai Vitebsko vietininku ir (nuo 1511 m.) vaivada buvo Ivanas Semionovičius Sapiega.

¹⁵² *LMAVB RS*, f. 43, b. 23219, l. 1 ir *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 31, l. 36v–37 Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos pavaivadis Polozas minimas be vardo. Su Fiodoro vardu jis minimas *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 77, с. 52.

Dmitras Žomoitinovičius (Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos pavaivadis)

1533 m. sausio 1 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, c. 58)

1533 m. kovo 2 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 8, c. 65)

Klimas Fiodorovičius (Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos pavaivadis)

1538 m. rugpjūčio 11 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 60, c. 121)

1541 m. balandžio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23347, l. 1)

Ivanas Jackovičius Strežovskis (Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio pavaivadis)

1544 m. liepos 15 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 31, l. 11)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadis)

1545 m. lapkričio 18 d. (*ИИОМ*, вып. 20¹⁵³, c. 71)

Michailas Sokuras (Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadis)

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 23, c. 44)

1546 m. rugpjūčio 18 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23327, l. 2; ten pat, b. 23329, l. 2; *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUB RS*), f. 67, b. 1330, l. 3)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadis) [pakartotinai]

1547 m. vasario 11 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23233, l. 5)

1552 m. sausio 17 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 13573, l. 1)

Stanislovas Sadovskis (Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadis)

1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

1554 m. rugpjūčio 4 d. (*LMAVB RS*, f. 151, b. 1239, l. 4)

k. Matfejus Bogdanovičius Oginskis (Grigaliaus Aleksandraičio Chodkevičiaus pavaivadis)

1555 m. balandžio 4 d.¹⁵⁴ (*LVIA*, MKF-9, ap. 2, b. 19–136, l. 1, 2)

k. Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis (Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis)
po 1555 m. balandžio 4 d. – prieš 1558 m. gegužės 2 d.¹⁵⁵ (*LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 63–63v)

¹⁵³ *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина*, вып. 20, Витебск, 1890.

¹⁵⁴ Kunigaikštis Matfejus Bogdanovičius Oginskis 1555 m. balandžio 4 d. minimas kaip Vitebsko vaivados Grigaliaus Aleksandraičio Chodkevičiaus pavaivadis. Tačiau Vitebsko vaivados pareigos šiek tiek anksčiau (1555 m. kovą) buvo suteiktos kunigaikščiui Steponui Andrejevičiui Zbaraskiui. Pastarasis, matyt, užtruko, kol atvyko į Vitebską, ir pakeitė buvusio vaivados Chodkevičiaus administraciją.

¹⁵⁵ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vaivada tapo kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis (nuo 1555 m. kovo) ir pagal vėlesnių laikų paminėjimą (datą žr. *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 60). Tiesa, Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis Vitebsko pavaivadžiu turėjo tapti vėliau nei Matfejus Bogdanovičius Oginskis, kadangi pastarasis buvo ankstesnio Vitebsko vaivados Grigaliaus Aleksandraičio Chodkevičiaus paskirtas pavaivadis.

Mikalojus Jakubovičius Kotelas (Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis)

1556 m. birželio 23 d. (*LM 251*, dok. nr. 9, p. 34)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis)

1556 m. gruodžio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 35, l. 19)

1562 m. spalio 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 263, l. 100)

Pilies raštininkai

Fiodoras Fursas

1555 m. birželio 7 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23252, l. 2)

1564 m. rugsėjo 20 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 3v)

Pilininkai

Gerasimas

apie XV a. aštuntą–devintą dešimtmetį¹⁵⁶ (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Mitia Romeikovičius

1496 m. birželio 28 d. (*LM 6*, dok. nr. 152, p. 127)

Senka Daškovičius

1522 m. birželio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16889, l. 1)

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

A prieš 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12*, dok. nr. 349, p. 307)

Romanas Gerasimovičius

S 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12*, dok. nr. 349, p. 307)

1547 m. rugpjūčio 17 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16818, l. 1)

Gurka Aleknovičius

1549 m. liepos 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 63)

1551 m. liepos 10 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 7v)

Petras Timofejevičius Kisielius

1555 m. sausio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23254, l. 1)

1582 m. rugpjūčio 8 d. (*VUB RS*, f. 67, b. 1330, l. 1)

† 1583 m. rugpjūčio 1 d. (*IHMOM*, вып. 21, док. № 86, с. 258)

¹⁵⁶ Dėl datavimo žr. 28 nuorodą.

Raktininkai

Ivaška Daškovičius

apie XV a. aštuntą–devintą dešimtmetį¹⁵⁷ (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Gurka Aleknovičius

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

Grigorijus Ivaškovičius

S 1524 m. liepos 1 d. (*LM 12*, dok. nr. 354, p. 309)

Grigorijus Olferjevičius

1530 m. rugpjūčio 2 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 12, с. 12)

1532 m. balandžio 22 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 104, 106, с. 74, 75)

Gurka Aleknovičius [pakartotinai]

1532 m. gegužės 27 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 109, с. 77)

1537 m. vasario 1 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 212, с. 357)

Hlebas Vasiljevičius Šapka

1537 m. balandžio 14/15 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 24, с. 82)

Ivanas Jackovičius Zelepuga

1538 m. rugpjūčio 23 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 62, с. 124)

1540 m. rugpjūčio 24 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 204, 205, с. 349, 351)

Kostia Kuzminičius Kosovas

1551 m. birželio 24 d. (*LVI A*, MKF-9, ap. 2, b. 19–126, l. 1)

1551 m. liepos 17 d. (*LVI A*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 5)

Andrejus Vrocenskis

1554 m. sausio 28 d. (*LVI A*, f. 1282, ap. 1, b. 10227, l. 1v)

Kostia Kuzminičius Kosovas [pakartotinai?]

po 1554 m. sausio 28 d.? – prieš 1556 m. kovo 25 d.¹⁵⁸

† 1556 m. kovo 25 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27)

¹⁵⁷ Dėl datavimo žr. 28 nuorodą.

¹⁵⁸ Žinome, kad Vitebsko raktininko pareigas prieš Dovydą Ivanovičių Zelepugą ėjo Kostia Kuzminičius Kosovas (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27). Ši informacija leidžia teigti, kad Kosovas raktininku buvo ne tik 1551 m. birželio 24 d. – liepos 17 d., bet ir po 1554 m. sausio 28 d., t. y. vėliau nei Andrejus Vrocenskis. Šaltinių duomenys nerodo, kad Kosovas ir Vrocenskis būtų dalijęsi raktininko pareigomis. Todėl labiau tikėtina, kad Kosovas šias pareigas buvo gavęs ne vieną, o du kartus (prieš 1551 m. birželio 24 d. ir po 1554 m. sausio 28 d.).

Dovydas Ivanovičius Zelepuga

S 1555 m. kovą – prieš 1556 m. kovo 25 d.¹⁵⁹ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v)

P 1556 m. kovo 25 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v)

1566 m. gruodžio 15 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 265, l. 67)

Tiltininkai

Vaitiekus Prūsas

1539 m. sausio 12 d. arba 1540 m. sausio 11/12 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 156, с. 278)

1539 m. birželio 20/27 d. arba liepos 24/25 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 143, с. 250)

Kmita Ivanovičius Zelepuga

1559 m. vasario 20 d. (*Тастаменты*, док. № 34, с. 185)

Ivanas Boguševičius Romeika

1563 m. spalio 7 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16834, l. 1)

Vėliavininkai

Romanas Gerasimovičius

S 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12*, dok. nr. 349, p. 307)

1544 m. liepos 15 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 31, l. 11)

Gurka Aleknovičius

1549 m. liepos 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 63)

1556 m. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 13, l. 5)

Fiodoras Daniljevičius

1558 m. kovo 18 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 259, l. 1)

1580 m. gegužės 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 76)

A 1580 m. gegužės 27 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 85v–86)

¹⁵⁹ 1556 m. kovo 25 d. datuojamame dokumente minima, kad Dovydui Ivanovičiui Zelepugai Vitebsko raktininko pareigybę jau anksčiau buvo suteikęs Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v). Jis Vitebsko vaivada tapo 1555 m. kovą. Todėl Zelepugos paskyrimą Vitebsko raktininku galime apytiksliai datuoti nuo 1555 m. kovo – iki 1556 m. kovo 25 d.

Vietininkai ir (nuo 1511 m.) vaivados

Jonas Chodkevičius

1473 m. sausio 9 d. (*ИЮМ*, вып. 21, док. № 123, с. 413)

1477 m. vasario 27 d. (*Archiwum księżąt*, t. 1¹⁶⁰, dok. nr. 79, s. 75)

Jonas Iljiničius

1482 m. birželio 26 d. (*OPCPPM*¹⁶¹, с. 111)

1483 m. balandžio 17 d. (*LM 4*, dok. nr. 62, p. 110)

k. Ivanas Jurjevičius Zaslavskis

1486 m. sausio 9 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 67, с. 44)

k. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis

1492 m. gegužės 18 d. (*Сб. РИО*, т. 35: ПДС, т. 1, ч. 1¹⁶², док. № 16, с. 67)

k. Michailas Ivanovičius Zaslavskis

1494 m. balandžio 6 d. (*LM 5*, dok. nr. 29, p. 50)

1495 m. birželio 24 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23207, l. 1; ten pat, b. 23208, l. 1)

Stanislovas Hlebavičius

1495 m. liepos 24 d. (*LM 5*, dok. nr. 101, p. 81)

1501 m. kovo 18 d. (*LM 6*, dok. nr. 360, p. 231)

→ 1501 m. kovo 29 d. minimas kaip Polocko vietininkas (*KDKW*, t. 1, z. 2¹⁶³, dok. nr. 481, s. 566)

Jurijus Hlebavičius

1503 m. liepos 18 d. (*LM 227*, dok. nr. 341, p. 159)

1508 m. rugpjūčio 22 d. (*LM 8*, dok. nr. 351, p. 275)

→ 1508 m. rugpjūčio 26 d. minimas kaip Smolensko vaivada (*LM 20*¹⁶⁴, dok. nr. 151, p. 221)

Ivanas Semionovičius Sapiega

1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LM 20*, dok. nr. 151, p. 221)

1513 m. rugsėjo 5 d. (*LM 7*¹⁶⁵, dok. nr. 140, p. 283)

¹⁶⁰ *Archiwum księżąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366–1506), pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka, Lwów, 1887.

¹⁶¹ *Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея*, составленное Александром Востоковым, Санктпетербург, 1842.

¹⁶² *Сборник Императорского русского исторического общества*, т. 35: *Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством*, т. 1, ч. 1 (1487–1533 гг.), под редакцию Г. Ф. Карпова, 2-е изд., Санкт-Петербург, 1892.

¹⁶³ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, t. 1, z. 2 (1468–1501), wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1939.

¹⁶⁴ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 20 (1536–1539), Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė ir D. Antanavičius, Vilnius, 2009.

¹⁶⁵ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 7 (1506–1539), Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011.

Jonušas Stanislovaitis Kostevičius

1513 m. gruodžio 9 d. (*LM 9*¹⁶⁶, dok. nr. 89, p. 118)

1520 m. kovo 12 d. (*LM 10*¹⁶⁷, dok. nr. 46, p. 62)

→ 1520 m. liepos 5 d. minimas kaip Palenkės vaivada (*Cб. РИО*, т. 35: ПДС, т. 1, ч. 1, док. № 87, с. 563)

Ivanas Bogdanovičius Sapiega

1521 m. vasaris–balandis (*LM 10*, dok. nr. 55, p. 67)

1528 m. spalio 29 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23223, l. 2)

Jonas Jurjevičius Hlebavičius

1528 m. gruodžio 14 d. (*Archiwum ksiązqt*, t. 3¹⁶⁸, dok. nr. 355, s. 339)

1532 m. spalio 21 d. (*Беларускі аpxiў*, т. 2, док. № 101, с. 71)

→ 1532 m. lapkričio 11/20 d. paskirtas Polocko vaivada (*LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282¹⁶⁹)

Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka

S 1532 m. lapkričio 10 d. (*LM 17*, dok. nr. 276, p. 276–277)

1542 m. gegužės 12 d. (*LM 225*¹⁷⁰, dok. nr. 123, p. 96)

→ 1542 m. gegužę, tarp 12 ir 20 d., paskirtas Žemaitijos seniūnu (*MBKЛ 28*, док. № 101¹⁷¹, с. 145)

Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis

S 1542 m. gegužės 24 d. (*MBKЛ 28*, док. № 102, с. 146)

1544 m. rugpjūčio 23 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 24, l. 264v)

† 1544 m. spalio 11 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v)

¹⁶⁶ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 9 (1511–1518), Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2003.

¹⁶⁷ *Lietuvos Metrika, knyga nr. 10 (1440–1523), Užrašymų knyga 10*, parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius, 1997.

¹⁶⁸ *Archivum ksiązqt Sanguszków w Slawucie*, t. 3 (1432–1534), wydane przez Bronisława Gorczaka, Lwów, 1890.

¹⁶⁹ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151 ir *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282 pateikiami privilegijos, kuria Vitebsko vaivada Jonui Jurjevičiui Hlebavičiui suteikiama Polocko vaivados pareigybė, nuorašai. Abiejų nuorašų tekstologinės skirtybės nedidelės, tačiau skiriasi privilegijos datavimas. *LM 15* nurodoma lapkričio 11 d. data, o *LM 17* – lapkričio 20 d. data. Labiau tikėtina lapkričio 11 d. data, kadangi Jonas Jurjevičius Hlebavičius kaip Polocko vaivada minimas kitame dokumente, datuojamame ta pačia diena (*LM 17*, dok. nr. 279, p. 279).

¹⁷⁰ *Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Karpavičienė, Vilnius, 1995.

¹⁷¹ Šiuo dokumentu Vitebsko vaivada Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai suteikta Žemaitijos seniūno pareigybė. Dokumente data nenurodyta, tačiau neabejotina, kad jis pasirodė 1542 m. gegužę. Apytikslį dokumento pasirodymo laiką dienų tikslumu nustatyti galima remiantis ankstesniu Kločkos kaip Vitebsko vaivados paminėjimu 1542 m. gegužės 12 d. (*LM 225*, dok. nr. 123, p. 96) ir 1542 m. gegužės 20 d. datuojamam dokumentu, kuriame Kločka minimas jau kaip Žemaitijos seniūnas (*Lietuvos Metrika (1540–1543), 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2007, dok. nr. 246, p. 210).

Stanislovas Petraitis Kiška

S 1544 m., po spalio 1 d.¹⁷² (*Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II¹⁷³, s. 400; *ПСРЛ*, т. 35¹⁷⁴, Евреиновская летопись, с. 237–238)

1554 m. spalio 30 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 182v)

† 1554 m. gruodžio 30 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 180–180v)

Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius

1554 m. gruodžio 16 d. (*Книга посольская*¹⁷⁵, док. № 69, с. 107)

1555 m. kovo 5 d. (*LMAVB RS*, f. 2, b. 47, l. 1)

→ 1555 m. kovo 17 d. minimas kaip Kijevo vaivada (*Национальный исторический архив Беларуси*, ф. 147, воп. 2, спр. 178, арк. 435¹⁷⁶)

k. Steponas Andrejevičius Zbaraskis

1555 m. kovo 28 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 247, l. 269v)

1564 m. rugpjūčio 15 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 513v, 514v, 515, 518v)

→ 1564 m. rugsėjo 20 d. paskirtas Trakų kaštelionu (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 622)

¹⁷² Motiejaus Strykovskio kronikoje ir Jevreinovo metraštyje minima, kad 1544 m. Brastos seimo metu, po stačiatikių švenčiamos Pokrovo dienos (pagal Julijaus kalendorių švenčiama spalio 1 d.) LDK didikams buvo suteikta įvairių pareigybių. Tuo metu Stanislovas Petraitis Kiška gavo Vitebsko vaivados pareigybę. Jo pirmtakas Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis 1544 m. spalio 11 d. minimas kaip velionis (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v). Tai leidžia teigti, kad Kiška Vitebsko vaivada tapo visai netrukus po Pokrovo šventės, veikiausiai spalio pradžioje.

¹⁷³ *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań*, t. II, Warszawa, 1846.

¹⁷⁴ *Полное собрание русских летописей*, т. 35: *Летописи белорусско–литовские*, Москва, 1980.

¹⁷⁵ *Книга посольская Метрики Великого Княжества Литовского [т. 1], содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государство короля Сигизмунда–Августа (с 1545 по 1572 год)*, издана М. Оболенским и И. Даниловичем, Москва, 1843.

¹⁷⁶ Dokumento skaitmeninis vaizdas internete: <http://niab.by/images/147-2-178-435.jpg> [žiūrėta 2016 m. spalio 2 d.].

Literatūra

ANTANAVIČIUS, Darius; SAVIŠČEVAS, Eugenijus. Įvadas. In: *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a.* Parengė D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 7–25.

ANUŽYTĖ, Lina. Pratarinė. In: *Lietuvos Metrika, knyga nr. 4 (1479–1491), Užrašymų knyga 4.* Parengė L. Anužytė. Vilnius: Žara, 2004, p. 5–7.

BLASZCZYK, Grzegorz. *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492–1569.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.

BONIECKI, Adam. *Herbarz polski, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 10 (Kęstowscy–Komorowscy).* Ułożył i wydał Adam Boniecki. Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907.

BONIECKI, Adam. *Herbarz polski, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 11 (Komorowscy–Kotowski).* Ułożył i wydał Adam Boniecki. Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907.

BONIECKI, Adam. *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku.* Warszawa: Druk J. Bergera, 1887.

DUBONIS, Artūras. Rec.: Судебная книга Витебского воеводы, господарского маршалка, Волковыского и Оболецкого державцы М. В. Ключко / 1533–1540. (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9) [Vitebsko vaivados, valdovo maršalo, Valkavysko ir Obolcų valdytojo M. V. Kločkos teismo knyga / 1533–1540. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 228. 9-oji Teismų bylų knyga]. In: *Lietuvos Metrikos naujienos*, nr. 10–2007/2008. Ats. redaktorius A. Dubonis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009, p. 30–33.

GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija, t. 1: Nuo seniausių laikų iki 1569 metų.* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas).* Vilnius: Kronta, 2003.

KOJALAVIČIUS-VIJŪKAS, Albertas. *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas.* Iš lotynų kalbos vertė [sudarė ir pratarinę parašė] S. Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

Lietuvos istorija, t. V: KIAUPIENĖ, Jūratė ir Ingė LUKŠAITĖ. *Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais.* Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2013.

LULEWICZ, Henryk. Sokoliński (Drucki Sokoliński) Paweł. In: *Polski słownik biograficzny, t. 40/1, z. 164 (Soczyński Karol – Sokołowski Marian).* Redaktor naczelny H. Markiewicz. Warszawa–Kraków: PAN [Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla], 2000, s. 49–50.

MACHOVENKO, Jevgenij. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.).* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.

NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu.* Vilnius: Aidai, 2009.

PETRAUSKAS, Rimvydas. Aleksandro Jogailaičio dvaras ir jo sąskaitų knygos. In: *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504).* Parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. IV–XXIII.

PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius: Aidai, 2003.

PETRAUSKAS, Rimvydas. Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema. In: *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Ats. red. R. Petrauskas. Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 47–55.

PIETKIEWICZ, Krzysztof. Dwór Litewski wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506). In: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 75–131.

PIETKIEWICZ, Krzysztof. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1995.

RAGAUSKIENĖ, Raimonda. Vilniaus vietininkai ikireforminiame Viliaus pilies teisme 1542–1566 m.: nuo Luko Bezskio iki Stanislovo Hamšėjaus. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-čiui*. Sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, p. 463–481.

SAVIŠČEVAS, Eugenijus. Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktų knygą. In: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1. Sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008, p. 115–173.

SAVIŠČEVAS, Eugenijus. Tarnybininkai XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų (didikų) dvaro socialinėje organizacijoje. In: *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai (skaitmeninė knyga)*. Sudarė L. Klimka. Vilnius, 2010 (prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94559&p_k=1, [žiūrėta 2016 m. gegužės 29 d.]).

SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

SKIBNIEWSKA, Józefa. *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.

URUSKI, Seweryn. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 2 (Bron–Czek). Opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współdziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora. Warszawa: Skład główny księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1905.

URUSKI, Seweryn. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 6 (Jasi–Kliń). Opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współdziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora. Warszawa: Skład główny księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1909.

URUSKI, Seweryn. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 10 (Łuba–Miec). Opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współdziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora. Warszawa: Skład główny księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1913.

Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy, t. 3: *Ziemie ruskie*, z. 5: *Urzednicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy*. Oprac. M. Wolski. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007.

VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimas (1564–1588)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.

WOLFF, Józef. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386–1795*. Kraków: Druk Wł. L. Anczyca, 1885.

АЛЯХНОВІЧ, Рагнеда Анатолеўна; РЫБЧОНАК, Сяргей Аляксандравіч; ШАЛАНДА, Аляксей Іванавіч. *Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*. Мір: Музей «Замкавы комплекс «Мір», 2015.

БЕРЕЖКОВ, Николай Георгиевич. *Литовская Метрика как исторический источник*, ч. 1: *О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год*. Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1946.

ВАРОНИН, Васіль. Кнігі Метрыкі 16 і 228: склад і паходжанне. In: *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.)*. Рэдакцыйная калегія: С. П. Віцязь... [et al.]. Мінск: Інстытут гісторыі НАН Беларусі, 2005, с. 110–117.

ВАРОНИН, Васіль. Палітычны лад Полацкага ваяводства ў першай палове XVI ст. In: *Беларускі Гістарычны Агляд*, т. 5, сш. 1. Менск, 1998, с. 27–64.

ВОРОНИН, Василий Алексеевич. Матей Войтехович Ключко и его судебная книга. In: *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М. В. Ключко. 1533–1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9)*. Публикацию подготовили В. А. Воронин и др. Москва: Наука, 2008, с. 6–12.

ВОРОНЧУК, Ирина Олексіївна. *Населення Воліні в XVI – першій половіні XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чиннікі*. Київ: Інститут україніської археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012.

КРОМ, Михаил Маркович. *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.* 2-е издание. Москва: Квадрига, 2010.

ЛЮБАВСКИЙ, Матвей Кузьмич. *Литовско-русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*. Москва: Университетская типография, 1900.

ЛЮБАВСКИЙ, Матвей Кузьмич. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*. Москва: Университетская типография, 1892.

МАКАРАЎ, Максім. *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва местаў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.* Мінск: УП «Экаперспектыва», 2008.

МАКАРАЎ, Максім. Крупенічы: гісторыя віцебскага мяшчанскага роду XVI ст. In: *Архіварыус: зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў*. Вып. 4. Рэд. Ю. М. Бохан. Мінск: Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, 2006, с. 159–167.

МАКАРАЎ, Максім. Мейскія ўлады Віцебска да ўвядзення магдэбургскага права (канец 15 ст. – 1597 г.). In: *Гістарычны альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс*, т. 10. Рэд. А. Краўцэвіч. Горадня: Беларускае Гістарычнае Таварыства, 2004, с. 156–168.

МАЛИНОВСКИЙ, Иоанникий. *Рада Великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России*, ч. 2: *Рада Великого княжества Литовского*. Вып. 2 (1492–1569). Томск: Паровая типо-лит. П. И. Макушина, 1912.

Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века, т. 2. Ответственный редактор А. Л. Хорошкевич. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015.

ПОПЕЛЬ, Родион Игоревич. Переписка Жигимонта Августа с киевским воеводой и мешанами как источник по истории Киевского воеводства второй половины 1550-х гг. In: *Актуальные проблемы источниковедения: материалы III Международной научно-практической конференции, Витебск, 8–9 октября 2015 г.* Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова, 2015, с. 153–155.

РАДАМАН, Андрэй; ВЛІМАС, Дарюс; ГАЛУБОВІЧ, Віталь. Земскія уряднікі Віцебскага воеводства у другой палове XVI – першай палове XVII стст. In: *Commentarii polocenses historici = Полацкія гістарычныя запіскі*, т. II. Полацак, 2005, с. 51–61.

СТРЭНКОЎСКІ, Сяргей Пятровіч. Гарадское самакіраванне Оршы ў XVI–XVIII стагоддзях, *Вестник МГИРО. Научно-методический журнал*, № 2 (2). Гл. редактор Т. И. Мороз. Минск, 2010, с. 47–55.

ЯКОВЕНКО, Наталя. *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*. Київ: Критика, 2008.

ЯНУШКЕВИЧ, Андрей Николаевич. *Ливонская война. Вильно против Москвы: 1558–1570*. Москва: Квадрига; Русская панорама, 2013.

THE NOMINATION PROCEDURE OF VITEBSK OFFICIALS IN THE 1470S–1560S

Summary

ANDRIUS JURKEVIČIUS

This article is aimed at establishing how the officials of Vitebsk were appointed during the period in question. The research revealed that the nomination procedure of Vitebsk leading officials (vicegerents and palatines) was set forth in the privileges granted by the Grand Duke of Lithuania to the land of Vitebsk. Speaking of the city's lower officials, however, judgments of the Grand Duke of Lithuania Sigismund the Old were the only documents stipulating for their nomination procedure. The first half of the 16th century saw the attempts of Vitebsk palatines to expand their jurisdiction and assume the procedure of lower official appointment. This, however, caused dissatisfaction among the citizens. Therefore, Sigismund the Old passed a few judgments to ensure that palatines had no say in the nomination of Vitebsk officials. This right was reserved exceptionally for the sovereign of Lithuania. Sigismund Augustus, who succeeded Sigismund the Old as the Grand Duke of Lithuania, allowed the palatines of Vitebsk to select lower officials under the condition that the nominees were approved by the sovereign of Lithuania. Meanwhile the local nobility and citizens retained the right to elect and offer their nominees. Grand Dukes of Lithuania and palatines of Vitebsk were usually apt to take into account the opinion of local citizens.

The research also revealed that in the period in question most of Vitebsk's lower officials were local inhabitants. The key qualifications required for the appointment to local official positions included influential relatives (especially parents), connections with the court of the Grand Duke of Lithuania and

patronage of vicegerents and palatines of Vitebsk. During the reign of Sigismund the Old, there were several local officials appointed by the palatines of Vitebsk without the approval of the Grand Duke of Lithuania. Starting with the 1550s, people of various backgrounds were granted the right to occupy official positions in Vitebsk, provided that they acquired estates in Vitebsk *powiat* (district).

Gauta 2016 m. rugsėjo mėn.
Priimta 2016 m. lapkričio mėn.

Andrius Jurkevičius – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedros doktorantas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus bibliotekininkas. Rengiamos disertacijos tema – LDK rusėniškos teritorijos XIV a. pabaigoje – XVI a. pabaigoje: Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių lyginamoji analizė.

Adresas: Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra.
El. paštas: andrius.jurkevicius1989@gmail.com.